

HAZIM ŠABANOVIĆ

DVIJE NAJSTARIJE VAKUFNAME U BOSNI

Vakufnāme ili vakfije su isprave o zavještanju nekog dobra u vjerske, prosvjetne, zdravstvene, socijalne, saobraćajne i dobrotvorne svrhe. Svaka takva zadužbina zove se vakuf, a njen osnivač vākif (zakladnik). Vakufname nam pružaju mogućnost ne samo da objasnimo instituciju vakufa, koja predstavlja pitanje velikog značaja za izučavanje islamskog društva kako sa pravnog tako i sa historiskog gledišta, nego nam one isto tako mogu poslužiti kao prvorazredni izvori za izučavanje mnogih drugih pitanja iz svih grana historije. Vakufski dokumenti pružaju najviše podataka za historiju gradova i naselja uopšte, za kolonizaciju, historisku topografiju, a naročito za kulturnu i ekonomsku historiju. Ovi nas dokumenti upoznaju sa sistemom teritorijalnog razvoja varoši, sa stvaranjem novih varoši, kvartova i mahala, sa tačkama koncentracije ljudi različitih zanatskih, industriskih i trgovačkih aktivnosti. Vakufname nam daju mogućnost da se upoznamo sa unutrašnjom strukturom društva za turske vladavine u našim zemljama; one nam ukazuju na ekonomske uslove raznih društvenih klasa, na njihov životni nivo, kao i na pravne i socijalne odnose unutar i između tih klasa; one nam daju mogućnost da upoznamo vrijednost novca, prirodu različitih poreza, visinu zakupa i kirije. Vakufname nam prikazuju razvitak prosvjetnih, naučnih i religioznih ustanova kao i ustanova socijalne pomoći. Izučavajući ove dokumente mi možemo dobiti dosta jasnu predstavu o životu uopšte tj. možemo upoznati stvarnu strukturu društva o kojoj nas hronike, — koje se zadovoljavaju uglavnom time da nam nabrajaju razne ratne i političke događaje, život i avanture vladara i velikih državnika — obavještavaju vrlo rijetko i sasvim uzgredno.

Vakufname i vakufski dokumenti uopšte, a naročito vakufski obračuni, daju nam obilna obavještenja o tome kako su živjeli obični ljudi, sitne zanatlije, mali trgovci i seljaci o kojima hronike sistematski ne vode računa.

Stoga je potrebno da se sa solidnim planom pristupi radu na izdavanju i izučavanju ovih vakufskih dokumenata koji će nam otkriti mnogobrojne nepoznate strane naše narodne historije i pružiti, što je moguće brže, bogati materijal koji oni u sebi kriju, a koji će više interesovati historičare nego i same orijentaliste. Ovi će izvori isto tako zanimati i druge specijaliste koji se bave različitim granama historije sa različitim gledišta. Izdajući ove historiske izvore prvorazrednog značaja na metodski način, učinili bi uslugu ne samo svojoj nacionalnoj već isto tako i svjetskoj nauci. Pristupajući ovome radu mora se konstatovati žalosna činjenica da je sačuvan dosta malen broj starih originalnih vakufnama iz naših krajeva, tj. vakufnama koje su napisane u vrijeme kada su razni vākifi osnovali svoje vakufe i napisali svoje vakufname

potpisane od strane svjedoka i legalizovane od strane kadija ili vakufnama čija je punovažnost inače zvanično bila priznata. Mjesto takvih više su nam se sačuvale vakufname koje nisu originalni akti, nego ovjerene ili proste kopije, često skraćene, a katkada date samo u izvodu iz originala.

Za one koji su se bavili problematikom istoriskih izvora jasno je da se svi ti dokumenti međusobno mnogo razlikuju sa gledišta njihove vrijednosti kao istoriskih izvora. Tome je mnogo štete pridonijela činjenica da ranije nije bio usvojen sistem čuvanja originalnih vakufnama u vakufskim arhivama, nego su one ostavljane u rukama mutevelija (upravitelja vakufa), pa se stoga i u službenim registrima centralnih arhiva u Carigradu nalaze uglavnom samo skorašnje kopije raznih vakufnama. Ove i mnoge druge nezgode mogu da smetaju onima koji žele da izdaju i ispituju ovu vrstu dokumenata.

Taj veliki nedostatak nadoknađuje se kod nas sretnom činjenicom da su mnoge vakufname s vremena na vrijeme prepisivane po zvaničnoj dužnosti u sudske protokole i jedino tako sačuvane u tim prepisima koji su najčešće sasvim vjerne kopije originala.

Ove nam se misli nužno nameću kad pristupamo izdavanju najstarijih vakufnama u Bosni i Hercegovini (iz 15 i 16 vijeka) od kojih nam se do sada sačuvalo samo dvadesetak komada bilo u originalu ili samo u prepisima, kao što je slučaj sa dvije najstarije vakufname koje ovdje donosimo, a koje su nam se sačuvale u dosta kasnim i ne uvijek dobrim i potpunim prepisima. Problemi koji se pri tom nužno nameću za izvršenje ovoga zadatka mogu da se pravilno rešavaju u prvom redu pomoću nekih pomoćnih istoriskih nauka a prije svega pomoću diplomatike. Vakufname, međutim, — koliko je meni poznato — još uvijek nisu bile predmet detaljnog naučnog izučavanja sa diplomatskog stanovišta. A to je vrlo važan preduslov za solidan naučni rad na izdavanju dokumenata ove vrste, za njihovo pravilno razumijevanje a donekle i za njihovu upotrebu pri radu na rekonstrukciji istorije. Diplomatika nam omogućuje da pomoću najsolidnijih i najobjektivnijih naučnih metoda odredimo prirodu ovih kao i svih ostalih sličnih dokumenata. I pored svega toga mi se za sada moramo ograničiti samo na to da gornju činjenicu konstatujemo, ostavljajući zgodnijoj prilici da izložimo rezultate dosadašnjeg rada na proučavanju toga dosta složenog problema. Na takav postupak sili nas najviše to što nam raspoloživi materijali još uvijek ne daju mogućnosti da dademo jedan koliko je potrebno potpun i temeljit prikaz diplomatskih osobina vakufnama i vakufskih dokumenata uopšte.

Dvije najstarije vakufname koje ovdje donosimo jesu:

1. Vakufnama Isa-bega Ishakovića, turskog vojvode tzv. Zapadnih strana i drugog sandžakbega bosanskog koji je u maloj Vrhbosni udario temelj današnjeg Sarajeva, — za njegove zadužbine u Sarajevu iz godine 1462. To je najstariji turski spomenik sačuvan u Bosni, iako u prepisu, i osnovni izvor o postanku Sarajeva.

2. Vakufnama bosanskog sandžaka Ajas-bega, sina Abdulhajeve, za njegove zadužbine u Sarajevu i Visokom iz g. 1477, također vrlo važan izvor za proučavanje daljnjeg razvoja Sarajeva. I ona nam je, nažalost, sačuvana samo u dva mlada službena prepisa.

I

VAKUFNAMA ISA-BEGA ISHAKOVIĆA ZA NJEGOVE ZADUŽBINE U SARAJEVU

Sarajevo, između 1-II i 3-III-1462 = džumādi el-ūlā 866.

Original se nalazio u rukama Mustaj-bega Fadilpašića. On ga je posudio Kostu Hörmanu i sada mu se više ne zna za sudbinu. Sačuvalo se više prepisa ovog važnog dokumenta, ali, na žalost, nijedan nije besprekoran. Ti prepisi jesu:

1. zvanični prepis u sidžilu sarajevskog kadije Se'īd Mustafa Sālīmevendizāde iz g. 1254/1838. Gazi Husrev-begova biblioteka (= GHB bibl.), sidžil br. 77, str. 51—52. Ovaj je prepis potpun; u njemu se nalaze imena svjedoka i devet starih sudskih potvrda. Samo i u njemu ima pokoja pisarska greška.

2. prepis u arhivi biv. Ministarstva vakufa u Istanbulu.

3. zvaničan prepis spomenutog carigradskog prepisa ispostavljen g. 1885 imao je Kemal Osman Kumbaradži, mutevelija Isa-begova vakufa u Skoplju. Po tome prepisu ovu je vakfiju izdao Gl. Elezović. Prema njegovom izdanju u tome prepisu nedostaje, među ostalim, jedan redak iz sredine, imena svjedoka i stare sudske potvrde; drugih sitnijih nedostataka i grešaka ima više.

4. prepis u rukopisnom zborniku Muhamed Enveri Kadīća, GHB bibl. br. 91, sv. I, list 158—163. Ovaj je prepis uzet iz gornjeg sudskog sidžila.

Postoji i jedan ovjeren prepis (najranije, mislim, iz XVIII vijeka) turskog prevoda ove isprave u arhivi Vakufske direkcije u Sarajevu br. 120 vel. 70×26.5 cm. On je prepisan i u zbornik (sidžil) vakufskih dokumenata te direkcije (knj. I, str. 250), a prepisao ga je i Kadīć u svoj zbornik (sv. I, list 164—168). Taj prepis je pogrešno datiran sa g. 868 = 1463/4; u njemu nema imena svjedoka, ali može da posluži za kontrolu teško čitljivih i pogrešno, odnosno nejednako prepisanih geografskih mjesta, što se primjećuje u svim gornjim prepisima arapskog izvornika.

Izdanje: Gliša Elezović u *Glasniku skopskog naučnog društva* (= GSND) knj. I, 1929, sv. I str. 170—176 (prema gornjem skopskom prepisu sa prevodom).

Prevod: G. Elezović, *Turski spomenici*. Izdanje Srpske akademije nauka, Beograd 1940. Knj. I, sv. 1, br. 10, str. 27—36.

Naše je izdanje priređeno po prepisu u spomenutom sudskom sidžilu (citiram sa S), koji je najbolji i najpotpuniji. Pri tom je uzeto u obzir i izdanje Elezovića kao i navedeni ovjereni turski prevod. Ostali prepisi nisu se morali upotrebiti.

Na početku prepisa koji je uzet za podlogu ovoga izdanja nalazi se devet starih sudskih potvrda raznih sarajevskih kadija. Te potvrde glase:

وضیح و صحیح التحویر المزبور فیہ عندی و حکمت بصحة ما ینطویه من اصول الاوقاف و لزومها و شروطها عالما بالخللاف فی امر الاوقاف و انا الفقیر مبارک القاضی بسرای الحمیة

عرض علی هذا السفر فقبلته و ارتضیته و نفذته کتبه الواثق بالمانان نعمان بن یعقوب المولی

بسرای اواسی

[لما] عرض علی هذه الوقفية قبلتها و امضيتها و انا الفقیر الى الله الغنی محمد الزیرکی المولی

بدار المجاهدین سرای المحروسة عنی عنه

اذ عرض على هذه الوقفية الشرعية و الوثيقة الملية فنظرت فيها [من] قوادمها الى خوافها و طالعتها من فاتحتها الى خاتمها فقبلتها و ارتضيتها و نفذتها فامضيتها حرره الفقير الى عفو¹ ربه الصمد عبدالله بن علي بن المؤيد الحاكم بالشرع في دار الجهاد محمية سراي آباد حفت بالشعائر الدينية مع كافة البلاد و ذلك في مستهل² شهر ذي الحجة الحرام في سبع و ثلاثين و تسعمائة و الحمد لخالق البرية و الصلوة على خير البرية محمد و اله و صحبه الطاهرين الطيبين اجمعين

اذ عرض على هذا السفر الشرعى و الزبر المرعى قبلته و نفذته و انا الفقير الحقير درويش محمد بن سيدى المولى بسراي الحروسة

هذه صورة وافية موقعة بتوقيع مبارك القاضى فى تاريخها بدار الجهاد سراي الحروسة نقلت عنها من غير زيادة و لا نقصان ثمة الفقير حسين بن محمد المولى بمدينة سراي خلافة عنى عنها طبق صورة صورة اصلها كتبه الفقير اليه سبحانه محمود بن ضياء الدين الشهير بنوالمى زاده القاضى بمدينة سراي الحروسة عنى عنها

ثبت مضمون هذه الوقفية بشهادة جم الغفير ثمة الفقير اليه عز شانه خليل القاضى بمدينة سراي بوسنه خلافة غفر له

ثبت مضمون هذه الوقفية بشهادة جم الغفير ثمة الفقير اليه عز شانه شيخ زاده السيد محمد سعيد القاضى بمدينة سراي بوسنه عنى عنها

Sam tekst vakfije glasi:

الحمد لله على فيض نواله و الصلوة على نبيه محمد و آله و بعد فان الامير المنعم ولى الايادى و النعم ابو الخيرات صاحب البركات محمد الملة و الدين عيسى بك بن المرحوم اسحق بك رفع الله اعلام رفعة و شيد اركان دولته بعد ان شهد ان لا اله الا الله و حده لا شريك له فى الملك و انه منفرد بالوحدانية يحكم ما يشاء و يفعل ما يريد و ان محمدا صلى الله تعالى عليه و سلم ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله و لو كره المشركون و شهد انه يقبل التوبة عن عباده و يعفو عن السيئات و سعت رحمته غضبه و هو الغفور الرحيم

¹ U prepisu S stoji غفور; to je sigurno omaška prepisivača. Takovih i sličnih pisarskih grešaka ima u prepisu S znatan broj; one su u ovome izdanju uklonjene bez naročito ukazivanja na te greške. Isto tako u izdanju Gliše Elezovića ima vrlo mnogo štamparskih grešaka (preko 80) koje takode nismo smatrali potrebnim posebno isticati.

² U prepisu S stoji سهل.

قد بنى³ منزلاً على هيئة الزاوية⁴ المشتملة على ثلث بيوت و اصطبل و حرم و ما يليق بها في داخل قرية برودجه⁵ من اعمال سراى اواسي⁶ و وقف و تصدق في حال حيوته على ان يكون زاوية و مسكنا لفقراء المسلمين من طلبة العلم و السادات و الغزاة و ابناء السبيل و يطبخ اللحم و الارز و الخبز بقدر ما يكتفى و الدهن بقدر الحاجة و المرق لهم الى ثلاثة ايام و لا يسكنون اكثر من ثلاثة ايام و المرق لخدم هذا الزاوية المزبورة و ما زاد و فضل منهم يكون للايتام الصغار الذين يسكنون في هذه القصبة

و بنى³ ايضاً جسراً على نهر ميلاجقه و يكون في رأس الجانبين فوقاً و تحتاً خمسة عشر ذراعاً لمصلحه و وقفه للمارين عليه وفقاً صحيحاً شرعياً و صدقة جارية نافذة مؤبدة محتوية رضاء الله تعالى و تقرباً الى الرب الجليل و طلباً لثوابه الجزيل و رغبة في وعده الجميل على ما نطق به محكم التنزيل و ما تقدموا لانفسكم من خير تجوده عند الله هو خيرا و اعظم اجرا بحيث لا يباع و لا يوهب و لا يملك بوجه من الوجوه و تكون قائمة على اصولها ابداً الى ان يرث الله الارض و من عليها و هو خير الوارثين

و تصدق لمصلحتها من اخلص املاكه و ذلك جميع الطواحين المشتملة في بيت واحد و مزرعة واحدة عقيب الطواحين المذكورة الكائنة في تلك القرية المزبورة و الحمام و الماء لحوائجه و ما بقى من ماء الحمام الماء المعين الذى احدث و الخان و الحوانيت المبنية فيها حدها قبلة بالماء الجارى و غرباً الى انتهاء الدكاكين بالطريق العام و شمالاً بالطريق العام الى عقب الخان و شرقاً الى ملك ابنه الصغير محمد مع ما وهب له⁷ [و] متصلة الى موضع السوق و معه و فوقه و تحت الزاوية المزبورة من عقار فيها المحدود شمالاً بطريق بيوسقه مع ما وصل الى السوق و بالطريق العام الى الطواحين المزبورة و قبلة بالنهر المورد الى الطواحين المذكورة و البستان التى اشتراها⁸ من يوسف الشهير بقوتقه الكائنتين بتلك القرية بجمة حاودها و بنائها و عرصتها و فنائها و كل قليل و كثير هو في هذه المحدودات⁹ و الكروم و العقار و منها المسماة بهلب سلسته مستغنية عن الحدود و منها المسماة بورتي و منها المسماة بسلسته بين الطريقين و منها المسماة

³ U prepisu S i u izdanju Elezovića stoji بنا ; to je turski način pisanja glagola بنى .

⁴ U izdanju Elezovića pogrešno stoji الزاوية što on isto tako pogrešno čita *zivalet* premda i u njegovom izdanju na svim drugim mjestima stoji: الزاوية, kako treba.

⁵ U izdanju Elezovića stoji برودجه .

⁶ Stariji način pisanja imena سراى اوواسى .

⁷ U izdanju Elezovića stoji pogrešno: مع ماء وهب له što se odrazilo i na pogrešnom prevodu toga mjesta kod njega.

⁸ Tako je u prepisu S kao i u izdanju Elezovića. Riječ البستان u arapskom jeziku je muškog roda pa bi prema tome ovo mjesto moralo da glasi: والبستان الذى اشتراه. Sličnih grešaka ima u ovome dokumentu još, ali one nisu isticane kad ne kvare smisao.

⁹ U izdanju Elezovića pogrešno: المحدود .

يودنه و مزرعة واحدة في قرب يودينه و مزرعة واحدة عن حدود رادويه¹⁰ الى حدود راديويك و منها المسماة بيونجالتق تحت السوق بين الطريقين و منها المسماة بالعتيق و هو في موضع يقال له واروش الى نهر ميلاچقه و منها المسماة بزاغورنيچه¹¹ بقرب من عتيق واروش و منها المسماة بمكوبودنيچه¹² و بنيذودنيچه¹³ و منها المسماة ببلاوجه¹⁴ و على نهر قوشوه دكرمان اوجاغي و منها¹⁵ مزرعتين على جانبي النهر المزبور الحدود¹⁶ قبة الى حدود ملك بلبان بن بوغجين و غرباً الى قبور الكفار و الطاحون الذي اشتراه من قساتكلر في بولنه و تحته مزرعة واحدة و فوقها مزرعتين المحدودة شرقاً الى مقابر المسلمين و الى الحجر الكبير الذي فوقها و قبة الى مقابر قساتكلر و غرباً يقال له بالتركي صرتي صيره الى البند هو موضع في قرب قرية بلاژوي¹⁷ و جميع الطواحين في بيت واحد على نهر رلزنيچه في ناحية ويسوقه و في قرب لبوغوشته مزرعة المسماة بلوقه و مزرعة التي اشتراها من بلبان بن بوغجين المسماة بروس قوروسيله المحدودة شرقاً بالوادى الى حدود اسقائليك و الى چيرني و يرح و قوزارويك و سوري ديه الى قلة تيرويك¹⁸ و غرباً صرتي صيره الى چانر رادمان زاورادلو¹⁹ و راداه و شمالاً الى الحجر المسمى بوغان [و] الى حجر الودثر و ينتهي الى الحدود المذكورة الشرقية و في قرب السجن موضع الذي يبذل²⁰ برايقو تعين الاجر حوايج²¹ الاملاك وفقاً صحيحاً شرعياً

¹⁰ Tako u prepisu S; u izdanju Elezovića stoji: رادومه = Radome; u starom turskom prevodu stoji: رادونه = Radonja.

¹¹ Tako u prepisu S; u izdanju Elezovića i u spomenutom turskom prevodu stoji: زاغورنيچه = Zagorica.

¹² U izdanju Elezovića stoji pogrešno: المساتين ; treba: المساتين.

¹³ U prepisu S stoji: بکوبودنيچه = ... dubudnica; u izdanju Elezovića: بکوبودنيچه = dubudnica; u starom turskom prevodu: مکوبودنيچه = Međuputnica, kako je već Elezović dešifrovao.

¹⁴ Tako u prepisu S i u izd. Elezovića; u starom turskom prepisu stoji: بلاويچه .

¹⁵ U prepisu S stoji pogrešno: فيها ; treba: منها kako je u izdanju Elezovića.

¹⁶ Tako u prepisu S i u izd. Elezovića; treba: المحدودة .

¹⁷ U izd. Elezovića stoji: بلاژو = Blažo/u(j); Neće biti ništa drugo nego pisarska ili štamparska greška mjesto بلاژوي .

¹⁸ Tako stoji u prepisu S i starom turskom prevodu; u izdanju Elezovića stoji قلعة تيرويك što će takođe biti pogrešno jer nema nigdje nikakva spomena ni traga »gradu Trebeviću«. Upoređi odgovarajuću napomenu uz prevod.

¹⁹ Tako u prepisu S. U starom turskom prevodu stoji: زاوراديلو, dakle Zavradiło pa je prema tome pogrešno: زاوردادلو kako stoji u izdanju Elezovića. Isto tako pogrešna je i njegova konjunktura da bi to bilo iskvareno od Zavidoglu.

²⁰ Tako u prepisu S; u izd. Elezovića stoji: يبذل. On je prema tomu ovaj glagol i preveo sa »trampio«. Ako se čita يبذل kako je u prepisu S onda znači »dao, podijelio«.

²¹ U prepisu S i u izdanju Elezovića stoji: لحوائجه što stilski ne može nikako biti tačno. Cijelo ovo mjesto je i inače dosta nejasno i na osnovu postojećih tekstova ne dá se sa pouzdanošću prevesti. Nažalost to nije usamljen slučaj u ovome dokumentu.

و شرط الواقف المتصدق ان يبدأ اولاً من جميع ما يحصل من غلاتها وفائدتها بعمارتها و مرمتها و اصلاحها مما لا بد من ذلك و عين في كل يوم ثمانية دراهم لمرمتها و اصلاحها و كذا عين لمن يقوم بمصالح نقضها و مرمتها في كل يوم درهمين و مرقاً في الصبح و المساء [و] في كل يوم نصف درهم للخبز و كذا عين منها عشرة دراهم لان يشتري لحم و يطبخ في كل يوم نصفه صباحاً و نصفه مساءً و كذا عين الحنطة للمرق بقدر ما يكتفي في تلك الزاوية و [وما زاد و فضل]²² يعطى للايتام الصغار الذين يسكنون في هذه القسبة و كذا عين من مستغلات الطواحين في تلك الوقتين للخبز بقدر الكفاية و كذا عين بخادم²³ من يقوم لخدمة هذه الزاوية ليطبخ طعامها في كل يوم درهمين و مرقاً في الصبح و المساء و نصف درهم للخبز و كذا عين بخادم²³ آخر ليعاق بابها و يفتحها و يحفظ فرشها و سراجها و غير ذلك و مما يصلح الطعام²⁴ في كل يوم درهمين و مرقاً في الصبح و المساء و نصف درهم للخبز و عين للحطب في كل يوم اربعة دراهم و لمصالح الزاوية من الحصيد و الدهن للسراج و للملح و غير ذلك مما يصلح الطعام في كل يوم خمسة دراهم و كذا عين لتقاض من قضاة المسلمين في هذه البقعة في كل يوم درهماً واحداً ليكون ناظرًا و كذا عين للمتولى عشر جميع محصولات الاوقاف²⁵ و كان العزل و النصب لخدام هذه الاوقاف مفوضاً الى المتولى

* و شرط ان يكون الخدام لهذه الزاوية من العتقاء و ابناء العتقاء بطنا بعد بطن و لا يأخذ احد وظيفة بالبراة²⁶ من خدمة هذه الزاوية²⁷ و من اخذها بالبراة²⁶ كان ما اخذ حراماً عليه و كان من القوم الظالمين و شرط لوظائف القائم مقام المتولى و كاتبه و شيخه بقدر ما يرضى المتولى و كان وظائفهم من محصولات الاوقاف المزبورة و لكل واحد منهم مرق في الصبح و المساء و في كل وقت²⁸ نصف درهم للخبز و عين لمن يصلح الحنطة في هذه الزاوية مرقاً في الصبح و المساء و في كل يوم نصف درهم للخبز²⁹ و كذا عين للمعتمد في كل يوم درهماً واحداً و مرقاً في الصبح و المساء و في كل يوم نصف درهم للخبز

²² Ova dopuna je izvršena prema istoj stilizaciji na jednom drugom sličnom mjestu. Uporedi str. 9 redak 5.

²³ U prepisu S i u izd. Elezovića stoji pogrešno: بخادم; treba خادم. Ostale ovakve i slične greške u ovome izdanju su ispravljene bez naročitih napomena.

²⁴ Tekst: و ما يصلح و غير ذلك و ما يصلح glasi tako i u prepisu S i u izd. Elezovića, ali on meni izgleda ovdje suvišan. Možda je nekom omaškom upao iz teksta dva retka niže od ovoga. U svakom slučaju suvišan je veznik و ispred ما.

²⁵ U prepisu S i u izd. Elezovića stoji pogrešno: جميع محصولات الاوقاف gdje izvjesni član na riječi محصولات ne može stajati.

²⁶ U prepisu S stoji pogrešno: البرائة.

²⁷ Pravilno stilizovana ova bi rečenica glasila: و لا يأخذ احد من خدمة هذه الزاوية وظيفة بالبراة.

²⁸ U izd. Elezovića nema riječi وقت bez koje tekst ne bi bio potpun.

²⁹ Tekst: و عين لمن يصلح الحنطة في هذه الزاوية مرقاً في الصبح و المساء و في كل يوم نصف درهم للخبز u izdanju Elezovića je potpuno ispušten.

و لما لزم البناء في هذه الاوقاف الزبورة كان في الحل المعمور او في غير المعمور احدتها³⁰ و بناها المتولى في محله و لازمه³¹

و شرط ايضاً للعتقاء و اولاد العتقاء و ان سئلوا اذا كانوا شيوخاً او مرضى³² لا يتدرون معاشا او كانوا فقيراً ان يأخذوا من هذه الزاوية مرقاً و خبزاً قدر ما يستحقون و في كل واحد من العيدين يطبخ ثلثة اكيال من الارز و الدهن و الخبز بقدر ما يكفي و الشاتان من اللحم و يبذل لمن يأخذ المرق في سائر الاوقات و ما زاد للمستحق

و في البروس³³ مرتع واحد في يد ملقو البستانى المعتق و ما احياها من حدود البروس³⁴ الزبور كان في ضبطه و ضبط اولاده ماداموا مواظبين على اداء العشر

و شرط ان يصرف ما بقى من هذه المصارف الى عمارته التي بناها الواقف المذكور في دار الغزاة اسكوب حمت عن الكروب ان كان خراباً فيحتاج و ان لم يكن خراباً لم يدفعه

و جعل التولية و النظر في ذلك لنفسه مدة حياته فاذا قضى نجه و لقي ربه³⁵ فولده المختار المسمى ب محمد الصغير و هو ابن الوانف الزبور ثم³⁶ لاولاد الواقف المتصفين بالورع و الديانة ثم لاولاد اولاده بطناً بعد بطن الارشد فالارشد للذكور و الاناث ثم لعتقاء الواقف الزبور ثم لاولاد عتقاء المتصدق المذكور بطناً بعد بطن كذلك

فقد اخرج المتصدق المسفور جميع ذلك من يده فارغا خالياً عن موانع التسليم و قطعها عن نفسه و ابانها عن امواله و قد ظهر عنده صلاح افتخار الاعيان خواجه سنان الدين القرامانى و صيانتة و هدايته في اموره نصبه الآن متولياً و سلمها اليه و ولاه امره بالتصرف فيها و باقامة هذه الشروط بمقتضى الشرع الشريف النبوى لتسجيل اوقافه المذكورة عند حاكم الوقت

و قد قابل من جانب الواقف المذكور على رجوع اوقافه المذكورة و على دعوى تملك الوكيل فخر الفوارس و الاقران خورشقدم ويوده و ادعى الوكيل المشار اليه بعد ثبوت الوكالة الشرعية بحضور من المتولى المذكور لدى الحاكم الموقع اعلاه زيد مجده و علاه ان الواقف المذكور و ان كان وقفه على الجهة المسطورة

³⁰ U prepisu S stoji احدثت ; u izd. Elezovića stoji احدثنا ; treba احدثها .

³¹ Tako u prepisu S i u izd. Elezovića.

³² U prepisu S stoji: مرضاء ; u izd. Elezovića stoji: مرضا ; treba مرضى .

³³ U izd. Elezovića stoji: و في بروز .

³⁴ U izd. Elezovića stoji: البروز .

³⁵ U izd. Elezovića stoji pogrešno: و الذريه ; što je u prevodu ispušteno.

³⁶ U izd. Elezovića izostavljen veznik ثم .

قد رجع عنه³⁷ و اراد ان يردّه الى الملكية كما كان اولاً متمسكاً بعدم³⁸ لزوم الوقف على قول الامام الاعظم رحمه الله تعالى فقابل المتولى المذكور بالامتناع³⁹ عن ردها الى ملكه محتجاً بلزوم من يرى لزومه من العلماء المتأخرين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين فترافعا في هذه الامر الى الحاكم المومى اليه فحكم هو بصحة وقف المزبور و لزومه⁴⁰ على قول من يجوزه من الائمة المجتهدين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين حكماً صحيحاً شرعياً و سجله على وجه الوكيل المزبور تسجيلاً مرعياً فصار الوقف المذكور وفقاً لازماً متفقاً عليه بتجوز الحاكم المومى اليه بحيث لا يجوز تبديده و لا تعييره و لا تعطيله بعد ذلك بوجه من الوجوه فلا لاحد يؤمن بالله و اليوم الآخر ان يغير شيئاً من ذلك عن حاله و يبدل شرطاً من شروطه و من سعى في نقضه و ابطاله وارثاً⁴⁰ كان او حاكماً او سلطاناً او غيرهم فن يعمل ذلك فقد باء بائمه و يعرض⁴¹ لسخط ربه و الله تعالى حسبه و يجازيه و المتمم منه و جعل من الاخسرين الذين ضل سعيهم في الحياة الدنيا و عليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين و اجر هذا الوقف على الله تعالى فيما نوى من ذلك و حسبنا الله و نعم الوكيل جى ذلك و حرر في جمادى الاولى سنة ست و ستين و ثمان مائة

شهود⁴² الحال

مولانا شمس الدين القاضى بويشغراد	محمد بن حمزه
مولانا شيخ على الدين القاضى بسلاج(?)	محمد بن يوسف
و على فقيه الجندى	حسن بن اوروج
مولانا سليمان مقيه ابن عوض	حسين بن اوروج
اسكندر ويوده	محمود صوباشى
مولانا محى الدين ابن محمد الامام	ابرى زاده
حمزه بن اوغورلى البواب	محمد بن حسن
مولانا قوام الدين بن قاسم الكاتب	سليمان بن حمزه
كتخدا اورچ بن حصار بكى	ابراهيم بن موسى
مولانا ايوب خواجه	و غيرهم من الحاضرين

³⁷ U izd. Elezovića pogrešno: قدر رجمه عنه treba: قد رجع عنه kako je u prepisu S.

³⁸ U izd. Elezovića pogrešno: بعد mjesto: بعدم.

³⁹ U izd. Elezovića pogrešno: بالامتناع.

⁴⁰ U izd. Elezovića pogrešno: و ازكا.

⁴¹ U rukopisu S stoji تعرض ; u izd. Elezovića يعرض treba.

⁴² Slijedeći dio teksta u izd. Elezovića nema.

Spomenute potvrde¹ glase u prevodu:

Jasno je i ispravno kod mene ono što je napisano u ovome spisu, i presudio sam da je ispravno i tačno ono što on sadrži od načela vakufa, njegove punovažnosti i uslova, znajući za razilaženje [pravnik] u pitanju vakufa. Ja sam siromah Mubarek², kadija³ u zaštićenom Sarajevu.⁴

Podnesen mi je ovaj spis i ja sam ga primio, usvojio i osnažio. Ovo je napisao onaj koji se čvrsto drži sveopšteg dobročinitelja Numān sin Ja'kūbov⁵, kadija⁶ u Sarajevu.⁷

¹ Upada u oči da se skoro isti potpisi nalaze i na Isa-begovoj vakufnami iz g. 1469 za njegove zadužbine u Skoplju. (Vidi Gliša Elezović u *GSND* br. 1 i 2, str. 45—46 (prevod), 73 (tekst) i 85 (faksimil); Isti, *Turski spomenici* str. 79—80 (novi prevod). Među tim potpisima nalazi se i potpis sarajevskog kadije Mubareka koji je u istom svojstvu legalizovao i ovu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1462, pa se na osnovu toga daje zaključiti da je i druga Isa-begova vakufnama iz g. 1469 za njegove zadužbine u Skoplju napisana u Sarajevu i legalizovana na sarajevskom šeriat-skom sudu.

² Rekli smo da je ovaj Mubarek u istom svojstvu legalizovao i drugu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469, samo ne šesti po redu, kako stoji u Elezovićevom izdanju te vakufname, nego svakako prvi, kako se to jasno vidi iz sadržaja, odnosno formule te potvrde i njezina mjesta na toj vakufnami. Vidi faksimil kod Elezovića u *GSND* br. 1 i 2 str. 85 i prethodnu našu napomenu. Kadić u svom rukopisnom zborniku turskih izvora za istoriju Bosne (n. m. sv. I, str. 157) kaže da je ovaj Mubarek bio sarajevski kadija g. 866/1462. Kadić ne navodi izvor na osnovu koga to tvrdi, ali, mislim, da se ta njegova tvrdnja zasniva na ovoj i još jednoj od sljedećih potvrda u kojoj se izričito kaže da je ovaj Mubarek bio sarajevski kadija u vrijeme datiranja ove vakufname (vidi niže petu potvrdu). Ako je sve to tačno, naime ako je ovaj Mubarek u istom svojstvu legalizovao obje Isa-begove vakufname onda je on morao biti sarajevski kadija u februaru g. 1462 i u julu 1469, jer je druga Isa-begova vakufnama datirana sa 11—20 jula 1469 g. Up. Elezović, *Turski spomenici* sv. I, str. 80. S druge strane opet upravo 11 jula 1469 g. imamo na položaju sarajevskog kadije nekog Mahmud efendiju (Up. Elezović, *n. d.*, str. 74, nap. 1). Od svih pretpostavki koje ovdje mogu doći u obzir meni se kao najvjerojatnije čini da je spomenuti Mahmud efendija negdje između 11 i 20 jula 1469 bio smijenjen, a na njegovo mjesto ponovno imenovan ovaj Mubarek, pa je on tako mogao legalizovati obje Isa-begove vakufname. U svakom slučaju mislim da sada na osnovu ove ovjere na našoj vakufnami znamo da je još u februaru 1462 godine postojao sarajevski kadijak, dakle prije službenog osvajanja Bosne i osnivanja Bosanskog sandžaka; dalje znamo da je tada sarajevski kadija bio ovaj Mubarek i da se iz stilizacije i mjesta njegovih potpisa na ovim vakufnamama može zaključiti da je on kao sarajevski kadija legalizovao obje Isa-begove vakufname.

³ U orig. stoji el-kādi

⁴ U orig. stoji Saray

⁵ On je u istom svojstvu potvrdio i drugu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469 (vidi Elezović, *n. d.*, str. 80. i nap. 1 i 2). Skarić, *Sarajevo* str. 41 kaže da je ovaj Numan sin Jakubov bio kadija u Sarajevu u doba Isa-bega, (dakle 1464—1470), ali ne kaže precizno kada niti odakle on to zna. Da je ovaj Numan stariji od Mubareka upućivalo bi samo to, što se i u njegovoj potvrdi Sarajevo naziva Saray ovasi, kao i u samoj ovoj vakufnami, pa je Skarić možda na tome zasnovao svoju tvrdnju. Ali iz onoga što smo rekli u napomeni pod 1 kao i iz toga što se pouzdano zna da je ovaj Numan ibn Jakub bio sarajevski kadija 22 VII 1477 (10 rebi'a II. 882) ta se Skarićeva tvrdnja ne može održati. Naime, u Drž. arhivu u Dubrovniku nalazi se original jednog hudžeta koji je spomenutog dana izdao sarajevski kadija Numan b. Jakub, a kojim se potvrđuje da je bosanski amaldar Kristofan Živanović predao carskom sluzi Skenderu 1000 zl. dukata. Na tome hudžetu Numan se potpisao: el-fakir Numān b. Ja'kūb el-muvellā (a ne el-mevla, kako čita Elezović) bi Saray ovasi, kako stoji i u Numanovom potpisu na ovoj vakufnami pa je vjerovatno tih vremena ovjerio i Isa-begove vakufname.

⁶ U orig. stoji el-muvellā. Ovaj izraz Elezović stalno čita el-mevla, i uvijek ga prevodi sa mulla, ali to je oboje pogrešno. El-mevlā znači najčešće *gospodar* ili *rob* dok el-muvellā znači *ovlašten*.

⁷ U orig. stoji Saray ovasi; od saray *t. dvor* i ova *t. polje*, nastalo je ime Sarajevo. Ima mnogo starijih turskih geografskih imena koja su nastala na ovaj način: Ak-ova, Edžee-ovasi, Artik-ova, Pasan-ova itd. Ovo je najstariji spomen današnjeg imena Sarajeva. Ranije, a i u XVI vijeku, ono se u domaćim i zapadnim vrelima zove Vrhbosna, Vrhbosanje i sl., a tek kasnije Sarajo, Saraglio, Saraj-Bosna i sl. Najstariji izvor u kome je napisano »Sarajevo« jeste pismo bosanskog sandžaka Firuz-bega od 7 marta 1507 godine. Isp. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici dubrovačke archive*. Sarajevo, 1911, str. 136.

Kad mi je podnesena ova vakfija, uvažio sam je i potpisao. Ja sam siromašni sluga božji Muhammed ez-Zejrekî,⁸ kadija⁶ u području boraca za vjeru,⁹ zaštićenom Sarajevu,⁴ — neka im bude oprošteno!

Kad mi je podnesena ova na šeriatu zasnovana vakfija i vjerska isprava, pregledao sam je od početka do kraja i pročitao od uvoda do svršetka, pa sam je primio, usvojio i osnažio, a po tom potpisao. Ovo je napisao onaj kome je potreban oprost vječnog gospoda Abdullāh, sin 'Alije, sina Mu'ejjedova,¹⁰ šeriat-ski sudija¹¹ u području borbi,¹² zaštićenom gradu Sarajevu,¹³ — dao bog da [ono] sa svim zemljama bude okruženo simbolima islamske vjere! To se dogodilo početkom svetog mjeseca zu'l-hidždže devet stotina trideset sedme.¹⁴ Neka je svaka hvala stvoritelju svijeta a njegov blagoslov najboljem čovjeku Muhammedu, njegovim potomcima i drugovima koji su svi čisti i dobri!

⁸ Ovaj je kadija u istom svojstvu potvrdio pored druge Isa-begove vakufname iz g. 1469 (v. Elezović, *n. d.* str. 80) i vakufnamu Muslihudina Čekrekčije od zul-ka'de 932 = avgusta 1526 god. (Up: H. Kreševljaković, *Džamija i vakufnama Muslihudina Čekrekčije*, Sarajevo, 1938, str. 16 faksimil str. 14). Samo je M. Handžić prevodeći ovu vakufnamu za Kreševljakovića nepotpuno i pogrešno pročitao ime toga kadije kao: »... siromah... Muhamed... Ez-Zebdemi (?)« Ono mjesto treba čitati: el-fakîr ila el-ganijî Muhammed ez-Zejrekî. Prema tome, on je bio sarajevski kadija negdje poslije 1526 godine kad je napisana Čekrekčijina vakufnama koju je legalizovao Ubejdullah b. Ahmed kako se to vidi iz teksta, rukopisa i iz mjesta potpisa ovoga sarajevskog kadije na toj vakufnami, pa ju je Zejreki mogao ovjeriti tek kasnije, negdje iza 1526 g.

⁹ U orig.: dâr el-mudžâhidîn

¹⁰ I on je u istom svojstvu i isti dan ovjerio i drugu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469 (up. Elezović, *n. d.* str. 80). Samo Elezović tu njegovu ovjeru nije dobro ni pročitao ni preveo. Tako, napr., na jednom mjestu u toj ovjeri Elezović čita: fî šehri šehirî i prevodi sa »čuvenog meseca«. Medutim u faksimilu stoji, istina ne baš sasvim razgovjetno: fî mustahellî šehri i to treba prevesti »u početku mjeseca« ili »prvog dana mjeseca«, jer je izraz mustehell^{un} u datumima sinonim sa izrazima gurra i evvel, samo on više dolazi u hronikama i natpisima nego u dokumentima. Ovaj je izraz mjesto broja dana upotrebljen, npr., u Gazi Husrev-begovoj vakufnami za njegovu džamiju i imaret (v. Truhelka u *GZM*, XXIV, 1912 sv. 1 i 2, str. 212). Elezoviću je poznat ovaj datum, on ga je citirao u svojoj raspravi: *Islamsko računanje vremena i datuma u turskim spomenicima* (Turski spomenici str. 946), samo on i tu mnoge riječi, pa i ovaj izraz, čita pogrešno: fî tarih-i-mustehili mjesto: fî târihi mustehelli pa ga čak i prevodi pogrešno sa »po isteku«. Kad je on sav taj datum citirao i preveo zaključio je ovako: »A to znači po našem računanju 19. I. 1531 god., a ne kako je Truhelka tamo, na str. 204, kazao: »(1531, koncem novembra) 938 početkom džemazul-evvela« (n. d. str. 947). Medutim Truhelka je turski tekst toga datuma sasvim tačno preveo, ali ga nije dobro preračunao. Elezović pak taj datum nije tačno ni pročitao, ni preveo ni preračunao, Truhelka kaže: »938, početkom džemazul-evvela« i to je sasvim dobro prevedeno. Ali kad se taj datum preračuna dobijemo 11 decembar 1531, a ne »1531 koncem novembra« kako kaže Truhelka. Elezovićev datum, medutim, ne bi bio tačan ni onda kad bi izraz mustehell^{un} zaista značio »po isteku« mjeseca džumad-el-evvela, jer to bi bilo 9 ili 10 januara 1532, a ne 19. I. 1531, kako kaže Elezović. Kako, medutim, izraz mustehell^{un} u datumu znači prvi, to je prema tome ova vakufnama datirana sa: prvi džumada I. 938, a to je ravno: 11 decembra 1531 godine. Rekli smo da ovaj izraz više dolazi u hronikama i natpisima (za hronike vidi, npr., Ebu'l-Fidâ, Muhtesar fi tarih el-bešer na raznim mjestima, a za natpise vidi, npr., TOEM VI, 741); u dokumentima je mnogo češći izraz gurra.

Kadija Abdullah ibn Ali ibn el-Muejjed koji je potvrdio ovu vakufnamu, potvrdio je i vakufnamu Muslihuddina Čekrekčije (Up. Kreševljaković, *n. d.* faksimil na str. 14). To znači da je on bio sarajevski kadija početkom zu'l-hidždže 937/16 jula 1531 godine kako stoji u potvrdama Isa-begovih vakufnama i u prvoj dekadi džumada I. 948 (23. VIII.—1. IX, 1541) godine, kako stoji u potvrdi Čekrekčijine vakufname.

¹¹ U orig. stoji elhâkim biš-šerî

¹² U orig. stoji dâr el-džihâd.

¹³ u orig. stoji Saray âbâd

¹⁴ = 16 jula 1531. godine

Kad mi je podnesen ovaj šeriatski spis i isprava koja se ima uvažavati, primio sam je i osnažio. Ja sam siromašni i ubogi Derviš Muhammed, sin Sejdije,¹⁵ kadija⁶ u zaštićenom Sarajevu.⁴

Ovo je kopija vakfije potpisane potpisom (tevkī) Mubāreka, koji je u vrijeme njena datiranja bio kadija u ratnom području¹² Sarajevu,⁴ zaštićenom. Odatle je prepisana bez ikakvih dodavanja i ispuštanja. Ovo je napisao siromah Hussein, sin Muhammedov, kadija⁶ u gradu Sarajevu⁴ u zastupstvu, — neka im bude oprosteno!

Prepis vjeran originalu. Ovo je napisao siromašni sluga božji Mahmud, sin Zijā'uddīnov, poznat pod imenom Nevālī-zāde,¹⁶ kadija³ u zaštićenom gradu Sarajevu,⁴ — neka im bude oprosteno!

¹⁵ On je u istom svojstvu potvrdio i drugu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469. Up. Elezović, *n. d.* str. 80.

¹⁶ Ovaj sarajevski kadija Mahmud ibn Zijauddin Nevālīzāde potvrdio je i drugu Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469 (Up. Elezović, *GSND* sv. I, str. 74—78). Samo je Gliša Elezović izdajući tu vakufnamu pored drugih mnogobrojnih pogrešaka sasvim pogrešno pročitao njegovo ime kao: Mahmud ibn Zijauddin Su'ālīzāde mjesto Mahmud ibn Zijauddin Nevālīzāde. Ispod potpisa ovoga kadije na toj vakufnami nalazi se njegov pečat za koji g. Elezović kaže da u njemu piše: *Mahmud Suali*. Na fotografskom snimku, koji je Elezović priložio uz svoje spomenuto izdanje taj je pečat, međutim, sasvim nejasan i ja ne znam šta u njemu piše, ali je sigurno da ni tu ne stoji: *Suali*, nego vjerovatno opet *Nevālī*. Kad se ima na umu da tekst spomenute potvrde nije providen diakritičkim tačkama, onda nije čudo što je g. Elezović mjesto *Nevālī* (نوالی) čitao *Suali* (سوالی), ali je sasvim nezgodno da se jedno ovakvo ime čita bez prijedloga ب i da se na slovo و stavi *hemze*, koga u originalu nema. A to su vrlo jaki unutarnji dokazi (naročito drugi) da je Elezovićevo čitanje toga potpisa pogrešno. Što u arapskoj paleografiji postoji ispuštanje diakritičkih i nekih drugih znakova to ne znači da ta paleografija dopušta ispuštanje slova. Na osnovu svega toga jasno je da se ime ovoga kadije ima čitati *Nevālīzāde* a ne *Su'ālīzāde*.

Samo na osnovu toga što se potvrda ovoga sarajevskog kadije na originalu druge Isa-begove vakufname iz g. 1469 nalazi kao prva u pročelju akta, g. Elezović je zaključio da je taj kadija prvi potvrdio tu vakufnamu, a da su se potvrde ostalih potpisanih kadija »redale jedna za drugom na praznom delu njena poglavlja« (Elezović, *Turski spomenici*, str. 80 nap. 1). Ni ova tvrdnja g. Elezovića ne može biti tačna. On ne uvida razlike između formule kojom jedan kadija potvrđuje vjerodostojnost jednog akta koji sam izdaje od formula kojima druge, kasnije, kadije potvrđuju jedan originalan akt ili njegov prepis. Isto tako on nije uočio da one kadijske zapise treba čitati uglavnom odozdo prema gore, a ne obrnuto kako je on učinio. Ne mogu da razumijem kako je mogao tako postupiti bar kod ovoga *Nevālīje* i smatrati da je on prvi potpisao Isa-begovu vakufnamu iz g. 1469, kad sam taj *Nevālīja* u svojoj potvrdi na toj vakufnami kaže da je ona već »potpisana od čuvenih bogoslova« (prevod Elezovića). Prema tome tu su vakufnamu morala prije *Nevālīje* potpisati bar trojica kadija. Već zbog toga otpada i činjenica na kojoj je Elezović zasnovao još jednu svoju pogrešnu tvrdnju: da je taj »*Sualija*« »bez svake sumnje« identičan sa onim sarajevskim kadijom Mahmud efendijom koji se spominje u jednom hudžetu iz g. 1469 (v. Elezović *n. d.* str. 79 nap. 1). Ovu tvrdnju g. Elezović je zasnovao samo na podudaranju ličnog imena ove dvojice sarajevskih kadija kojima je bilo ime Mahmud. Na osnovu toga g. Elezović zaključuje da je ta vakufnama pisana u vremenu kada je Isa-beg osnovao svoj vakuf u Skoplju. G. Elezović kaže doslovno ovo: »Da je ova vakufnama pisana u vremenu kad je vakuf ustanovljen zaključujem po potvrdi ovoga sarajevskog kadije koji je bez svake sumnje isto ono lice koje se spominje u dokumentu ispod ovoga« (misli na spomenuti hudžet od 11 VII 1469 g. Up. Elezović, *n. d.* str. 79, nap. 1). Nema nikakvih jačih razloga na osnovu kojih bi se moglo posumnjati u originalnost te vakufname, ali moram napomenuti da argumenat kojim g. Elezović dokazuje svoje gornje tvrdnje ne vrijedi prosto ništa. Ne može se, mislim, samo na osnovu slučajnog podudaranja ličnih imena dvojice sarajevskih kadija dokazivati istovjetnost dviju različitih ličnosti, a još manje vrijeme postanka i originalnost jednog dokumenta. Slabost takvog argumenta ispoljava se naročito onda kad smo u mogućnosti da ukažemo na veliki vremenski razmak između života jedne i druge ličnosti kao što je slučaj sa onim Mahmud efendijom iz g. 1469 i ovim Mahmudom *Nevālīzāde* iz sredine 17 vijeka. Naime ovaj Mahmud *Nevālīzāde* koji

Sadržaj ove vakfije utvrđen je svjedočanstvom velike skupine ljudi. Ovo je napisao siromašni sluga svevišnjeg Ħalīl, kadija³ u gradu Sarajevu,⁴ u zastupstvu, — neka im se oprost!

Sadržaj ove vakfije utvrđen je svjedočanstvom velike skupine ljudi. Ovo je napisao siromašni sluga svevišnjeg Šejḥ-zāde sejjid Muhammed Se'īd,¹⁷ kadija u gradu Sarajevu,¹⁸ — neka im se oprost!

Sam tekst vakufname u prevodu glasi:

Neka je svaka hvala Allahu na obilju njegovih blagodati, a blagoslov božji neka je njegovom poslaniku Muhammedu i njegovom potomstvu!

A zatim: Uzvišeni vojvoda (zapovjednik), dobročinitelj i dobrotvor, blagosloveni [sljedbenik] hvaljene vjere i zakona,¹⁹ Ħsā-beg, sin pokojnog Ishāk-bega,²⁰ — neka bog uzvisi stijegove njegove veličine i učvrsti stubove njegove moći! — očitovao je da je samo Allah jedini bog, koji nema druga u svojoj vladavini i da se samo on odlikuje jedinstvom, odlučuje kako hoće i radi šta hoće;²¹ [dalje je očitovao] da je on [bog] poslao pravu uputu i istinitu vjeru po Muhammedu, — neka ga svevišnji Allah pomiluje i spasi! — da bi je tako doveo do pobjede nad svim ostalim vjerama uprkos negodovanju mnogobožaca;²² dalje je očitovao da bog prima iskrena pokajanja svojih sluga, da on prašta njihova ružna djela, jer njegova milost nadmašuje njegovu srdžbu; on mnogo prašta, i milostiv je. A zatim je [izjavio da je] u selu Brodca²³ u području Sarajeva⁷ sagradio jedno konačište (dom)²⁴ u stilu

je potvrdio Isa-begove vakufname je sin Zijā'uddīnovo kako on sam kaže u tim svojim potvrdama. Njegov otac Zijā'uddīn je sin Nesūh efendije Nevālije koji je bio učitelj sultana Mehmeda III. Nešūh efendija je umro g. 1003/1595. Njegov sin Zijauddin otac našeg Mahmud efendije bio je po zvanju muderris a zatim mula u osam raznih mjesta. Umro je g. 1046/1637. Up. M. Surejja, *Sidžill-i osmānī* II, 43, III, 247, IV, 555 g. O njegovom sinu Mahmud efendiji M. Surejja znade samo toliko da je bio muderris i mula u Manisi (Magneziji) i da je umro u ramazanu 1063/1650 g. (Up. n. d. IV, 320). Na osnovu njegovih potvrda na ovim Isa-begovim vakufnamama možemo zaključiti da je on negdje u prvoj polovini 17 vijeka bio sarajevski kadija.

¹⁷ Bio je četiri puta sarajevski kadija u međuvremenu od 1210/1795 do 1227/1812. Tu je i umro, a pokopan je kod Careve džamije. Isp. sidžile sarajevskog kadiluka iz spomenutih godina u GHB bibl., br. 36, 39, 48 i 52.

¹⁸ U orig. stoji Saray-Bosna

¹⁹ U originalu stoji: muhammed el-millet³ ved-dīn¹ i tu su izrazi el-millet i ed-dīn sinonimi; riječ millet znači ovdje vjera kao i din, a ne narod, pa je stoga pogrešno da se prevede sa »vere i naroda« kako je to preveo Elezović (str. 28, red 4).

²⁰ O Isa-begu i Ishakovićima vidi: Ćiro Truhelka, *Tursko slovjenski spomenici dubrovačke archive*, Sarajevo 1911; Gl. Elezović *Turski spomenici u Skoplju* u GSND sv. I. str. 9 i dalje; Isti, *Skopski Ishakovići i Paša Jigit*, GSND sv. IX- D. N. V, 1931, Isti, *Turski spomenici*, Beograd 1940 knj. I. sv. I na više mjesta.

²¹ Kod Elezovića stoji: »i da on naređuje što je njemu volja i da upravlja kako je njemu drago« (str. 28, 9).

²² To je Elezović preveo ovako: »...i da je istakne iznad svake druge, ma koliko se to mnogobošcima ne svidalo« (str. 28, redak 12—13).

²³ Elezović to prevodi ovako: »Sagradi u selu Brodca u okolini Sarajeva...« (28, 18—19), a u napomeni 4 kaže: »Napisano *min a'mal Saraj ovasi*.« Međutim izraz a'mal ne znači *okolina*, nego *područje*. Stoga selo Brodac ne treba tražiti »u okolini Sarajeva«, niti »u Sarajevskom Polju« kako je na osnovu toga prevoda mislio Skarić (*Sarajevo*, str. 38). Uz Brodac Elezović u napomeni 3 kaže: »U prepisu stoji: Brurğe. Ja sam pretpostavio da je od Brodac prepisivač napravio Brurğe, ali su mi kazivali da ni takvog naziva u okolini Sarajeva nema« (n. d. 28, 3). Tačnost Elezovićeve pretpostavke potvrđuje bolji prepis ove vakfije na osnovu koga je priređeno naše izdanje i u kome sasvim pravilno piše: Brodče. Tačno je da toga lokaliteta danas više nema, ali iz teksta ove vakufname vidi se jasno da je selo Brodac ležalo između Bendbaše, gdje se i danas nalazi Isa-begova tekija, i Isa-begova hana (»Kolo bare«) koji je stajao u srcu stare sarajevske čaršije u kojoj se i danas mjesto na kome je taj han nekada stajao zove Kolobara. Možda nije suvišno napomenuti ovdje da riječ karje u arapskom ne znači samo selo nego naselje uopšte.

²⁴ U orig. upotrebljeni izraz menzil.

tekije (zāvije),²⁵ koja se sastoji iz tri kuće²⁶ jedne staje (istabl), jednog ograđenog dvorišta (harem) i ostalog što joj treba, i za svoga života uvakufio je i zavještao s tim da služi kao tekija (zāvije) i konačište siromašnim muslimanima koji su učenici, sejjidi,²⁷ ratnici²⁸ i putnici-namjernici.²⁹

[U njoj] će se kuhati meso, pirinač³⁰ i hljeb koliko bude dovoljno, a [trošće se] i masnoće koliko bude potrebno.

Oni [gosti] imaju pravo na jelo (čorbu) tri dana i ne mogu tu stanovati više od tri dana. Na čorbu imaju pravo i službenici spomenute tekije (zāvije), a višak hrane koji preostane i pretekne kad se podmiere oni [gosti i službenici] davaće se nejakoj siročadi koja stanuje u toj varoši (kasaba).

[Dobrotvor] je također podigao most³¹ na rijeci Miljacki i [odredio] da za njegovo održavanje služi petnaest aršina³² [zemljišta] s oba kraja mosta s gornje i donje strane njegove i zavještao ga [most] onima koji će preko njega prelaziti,³³ kao pravovaljan i na šeriatu zasnovan vakuf i kao valjanu zadužbinu koja će do vijeka trajati i kojom se stiče zadovoljstvo svevišnjega Allaha i kojom se stiče bolji stepen kod uzvišenog gospodara i zaslužuje njegova obilna nagrada u želji [da bi

²⁵ U orig. stoji zāvije, što kao termin najviše odgovara našim pojmovima: manastir ili samostan. Objašnjavajući ovu riječ Elezović na str. 28, nap. 2 kaže da je u njegovom izvorniku: »Upotrebljena reč *zivajet*«. Međutim riječ *zivajet* ne postoji u arapskom, turskom, perziskom niti kome drugom jeziku i sumnjam da je prepisivač njegovog izvornika mogao počinuti takvu grešku, pogotovo kad i u tom prepisu na svim ostalim mjestima mjesto *zivajet* stoji *zāvije*, kako treba.

²⁶ U prevodu Elezovića stoji »koja se sastoji iz jedne zgrade«.

²⁷ U orig. stoji *sādāt* pl. od *sejjid*, a znači potomci Muhammedovi po tankoj krvi.

²⁸ U orig. stoji *guzât* pl. od *gâzi*, što znači borac, ratnik, ratnik koji se bori za vjeru, gazija.

²⁹ Elezović to prevodi ovako: »...i još za svoga života zaveštao je i pokloni, uz uslov da služi kao stranoprijemnica za stanovanje muslimanske sirotinje, studenata bogoslovije, sejjida i pobedilaca boraca za veru i za putnike-namernike« (str. 28 redak 19—22). Najbitnija razlika između moga i njegova prevoda na ovome mjestu jest u tome što je on izrazio: *zavija* (= tekija) i *mesken* (= konačište, stan) spojio u jednu riječ i preveo sa »stranoprijemnica«. Takav prevod naveo je Elezovića da on kasnije o ovoj zadužbini govori stalno kao o stranoprijemnici, a njenu glavnu svrhu, da bude tekija, potpuno je izgubio iz vida.

Osim toga iza riječi *li fukarâ' el-muslimîn* ne nalazi se nikakav veznik koji bi te riječi vezao sa sljedećim riječima, nego prijedlog *min* koji ovdje ima funkciju da objasni i precizira ono što sadrži riječ iza koje taj prijedlog stoji (*min el-bejâniyye*) pa stoga nije dobro kazati »za stanovanje muslimanske sirotinje, studenata« i t. d. nego treba reći: »za stanovanje siromašnih muslimana, koji su studenti« itd.

³⁰ Upotrebljena riječ *el-eruzzu*. Ta se riječ u arapskom izgovara i *el-ruzzu* i na druge načine, ali nikako »el-arz ili aruz i urz« kako kaže Elezović zasnivajući svoje tvrdnje na modifikacijama koje je ova riječ dobila u turskom jeziku. To se ovdje ne može uzimati za mjerodavno jer je akt napisan na arapskom. Zanimljivo je da se ovdje kaže da će se u kuhinji ove tekije kuhati i pirinač, a kasnije kad dobrotvor govori o izdacima ne kaže koliko će se izdavati novaca za nabavku pirinča nego se tamo kaže da je dobrotvor odredio za čorbu pšenicu.

³¹ Taj Isa-begov most zvao se kasnije, pa i danas, *Careva ćuprija*. Vidi o tom H. Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo 1930, str. 198—200.

³² U orig. je upotrebljen arapski izraz *zirâ'* koji je sinonim sa turskim izrazom *aršin*, a označuje jedinicu za mjerenje dužine u orijentalnom sustavu mjera; iznosio je 0,68 m.

³³ Elezović je to mjesto preveo ovako: »Na oba čela njegova s obe strane podiže prizemnih i na sprat 15 ziraen i nameni ih za ove poslove«, a u napomeni uz riječ *ziraen* kaže: »napisano *ziraen*. Očevidno ili je nešto izostavljeno ili krivo prepisano. Možda tu treba pretpostaviti reč *huğera*«. Međutim kad se tekst pravilno shvati onda je očevidno da tu nije ništa krivo prepisano i da se tu ne mogu pretpostavljati nikakve hudžere nego da se tu misli na zemljište oko mosta. Na tom su zemljištu kasnije podignuti dućani Isa-begova vakufa, koji se više puta spominju u dokumentima iz sredine XVI vijeka.

postigao] ono divno obećanje o kome govori Kur'an: »Svako dobro djelo koje učinite za spas svoje duše, ono će kod boga biti dobro primljeno i više nagrađeno.«³⁴ Sve je on to zavještao ali tako da se [taj vakuf] ne može ni prodati, ni pokloniti, niti ma na koji način preći u čije puno vlasništvo (mulk), [nego da] vječno ostane onako kako je ovdje propisano »sve dok bog ne ostane jedini gospodar zemlje i svega što je na njoj; on je najbolji nasljednik.«³⁵

Za održavanje svojih zadužbina uvakufio je od svojih pravih mulkovnih posjeda sljedeće:³⁶

Sve mlinove³⁷ koji se nalaze pod jednim krovom³⁸ i jednu mezru³⁹ iza navedenih mlinova koja se nalazi u spomenutom selu; banju⁴⁰ i vodu za njene potrebe i ostatak vode od banje [tj.] one tekuće vode koja je dovedena; i han⁴¹ i dućane, koji su sagrađeni u njemu [selu]. Njihove [tih dućana] granice su:⁴² s jugoistočne strane⁴³ tekuća voda, sa zapada javni put, sve dokle se protežu dućani, sa sjevera je [granica dućana] javni put do iza toga hana, a s istoka do mulk-imanja njegova sina *Muhammeda es-Sagira*⁴⁴ zajedno s onim što mu je on [Isabeg] poklonio kao i onim što dopire do čaršije⁴⁵ i [što graniči] s njom [čaršijom] i što je iznad nje [čaršije]. Dalje, nekretnine⁴⁶ koje se nalaze ispod spomenute tekije a koje su omedene: sa sje-

³⁴ Kur'an LXXIII, 20.

³⁵ Kur'an XV, 23; XXI, 89; XXVI, 58.

³⁶ Kod Elezovića to mjesto glasi: »Radi tih potreba poklonio je svoja najspostvenija nekretna dobra.« Tu nije jasno radi kakvih potreba je on to »poklonio«. Mjesto »poklonio« ovdje i na drugim mjestima ovoga dokumenta glagol *tesaddeka* treba prevesti sa *uvakufiti* i *sl.* jer je on sinonim sa glagolom *vekafe*. Osim toga nije dobro reći: »nekretna dobra«, jer tako ne stoji u izvorniku.

³⁷ U orig. stoji *tavahîn* pl. od *tâhûn* *mlin, vodenica*. Te Isa-begove mlina u *Bendbaši*, narod je zvao »ercebegovi mlina« što je iskvareno od Isa-beg odnosno Ese-beg, kako su ponekad i Dubrovčani zvali Isa-bega. Ovi su mlina stajali ondje gdje su nekada bile prostorije društva *Hurijet*. Na njih danas potsjeća tamošnja ulica *Nadmîni*.

³⁸ Doslovno: u jednoj zgradi.

³⁹ Arapski termin *mezrea* koji se najčešće susreće u vakufskim dokumentima, u darovnicama i drugim ispravama, označuje obično veće obradivo zemljište, a može da znači i čitavo polje.

⁴⁰ U orig. stoji *hammâm*.

⁴¹ U orig. upotrebljena perz. riječ *hân*. Taj Isa-begov han zvao se nekad *Karavan saraj*, ali se odavno zove *Kolobara*. Vidi H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1464—1878)*, Zagreb 1935, str. 63.

⁴² Ovo mjesto u prevodu Elezovića glasi: »Sve vodenice koje su pod jednim krovom i jednu mezru iza pomenutih vodenica koje se nalaze u tom pomenutom selu i hamam i potrebnu mu vodu, i onu vodu koja mu pretekne, a koju je sam doveo, i han i dućan kojima su granice ovako određene,« (str. 29).

Prije svega u izvorniku se ne kaže jedan »dućan«, nego »dućani«. U originalu je upotrebljena riječ *havanît* (pl. od *hânût*) i znači dućani, a Elezović kaže da je »ar. napisano *havanijet*« (str. 29, red 48 i nap. 6). Međutim ni ta riječ ne postoji u arapskom, turskom niti persijskom jeziku kao ni »*zivajet*«.

⁴³ U orig. se uvijek za oznaku jugoistočne strane upotrebljava izraz *kibla*, pravac prema Meki, odnosno Kabi, glavnom hramu muslimana; to je kod nas jugoistočna strana pa sam ja stoga taj izraz svugdje tako prevodio.

⁴⁴ U originalu stoji *Muhammed es-Sagir*, u turskom prevodu *Kučuk Mehmed* dakle, *Mehmed Mladi*.

⁴⁵ U orig. upotrebljena riječ *sûk* *trg, čaršija*. Taj trg stajao je ondje gdje je danas *Bašaršija* koja predstavlja prvu sarajevsku čaršiju.

⁴⁶ U orig. upotrebljen termin *akâr*.

vera putem Biosko⁴⁷ i onim [putem] što dopire do čaršije i javnim putem do spomenutih mlinova, a s jugoistočne strane⁴⁸ rijekom koja je navedena na spomenute mlinove, i vrt⁴⁹ koji je kupio od Jusufa poznatog pod imenom Kotka⁴⁹ a koje se [nekretnine i vrt] nalaze u tome selu⁵⁰ sa svim njihovim granicama, građevinama, gradilištima, dvorištima i svim malim i velikim, što je u tim granicama; i vinograde,⁵¹ i nekretna dobra ('akār). U ta [uvakufljena dobra] spadaju još: ono [dobro] što je poznato pod imenom Hleb Selište⁵² te mu nije potrebno označivati granice, i [dobro] zvano Vrti,⁵³ i ono [dobro] što se zove Selište,⁵⁴ između dva puta, i [dobro] zvano Podine,⁵⁵ i jedna mezra u blizini Podine, i jedna mezra [koja se prostire] od granice Radoje⁵⁶ do granice Radilovića,⁵⁷ i ono [dobro] što se zove Jondžaluk⁵⁸ ispod čaršije (suk), između dva puta; i ono [dobro] što se zove el-Atik, a nalazi se u mjestu koje se zove Varoš⁵⁹ [i prostire se] sve do rijeke Miljacke,⁶⁰ i ono [dobro] koje se zove Zagornica⁶¹ blizu Stare Varoši,⁶²

⁴⁷ U orig. stoji Bioska. Danas imaju sela Gornje i Donje Biosko. To je onaj put koji je vodio kroz selo Donje Biosko, a njegov dio u varoši vodio je niz Kovčice i dalje niz današnju ulicu Maršala Tita.

⁴⁸ U orig. stoji bustân.

⁴⁹ U orig. stoji Jusuf el-musema bi Kotka (K-o/u-t-k-a). Zemlja ovoga Jusufa Kotke bila je po Skariću (n. d. 40) u jugozapadnom dijelu kompleksa na kome je bila Isa-begova zavija, nedaleko od mosta.

⁵⁰ Kod Elezovića stoji ovako: »... i sa istoka do imanja sina mu Sagir Mehmeda zajedno sa vodom koju mu je on poklonio, a koja je s njim u vezi sve do čaršije i sva dobra iznad i ispod spomenute stranoprijemnice a graniče se: sa severa putem Bioska koji izbija na trg i javnim putem do pomenutih vodenica, a od strane Kiblerekom koja protiče kroz pomenute vodenice i bostanom koji je kupio od Jusufa poznatog pod imenom Kotka, a koje se oboje nalaze u tome selu.«

U arapskom tekstu se ovdje ne spominje nikakva voda koju je Isa-beg poklonio svome sinu Sagir Mehmedu. Elezović u odnosnoj zamjenici ma vidi imenicu ma^{an} (= voda); greška je i to što je u tom prevodu bostan shvaćen kao oznaka granice a ne kao dobro koje se vakufi.

⁵¹ U orig. stoji kurûm.

⁵² U orig. stoji H-l-b Selište, sada se ne može utvrditi gdje se nalazilo ovo zemljište.

⁵³ U orig. stoji Vrti (V-r-t-y), sada se ne može ubicirati.

⁵⁴ U orig. stoji Selište; ne da se ubicirati.

⁵⁵ U orig. P-o-d-i-n-e. Po neobrazloženom mišljenju prof. Skarića ove četiri po imenu navedene i ona jedna neimenovana parcela ležale bi na sjevernoj strani Kračula i današnje Varoši (n. d. str. 40).

⁵⁶ U našem prepisu stoji Radoje, u izdanju Elezovića stoji Radome, u tur. prevodu: Radone.

⁵⁷ Selo Radilovići pružalo se prema današnjim Budakovićima, Bardakčijama i donekle Koševi. Spominje se sve do potkraj 18 vijeka.

⁵⁸ U orig. stoji yoncalık, što znači djetelište.

⁵⁹ Ovo je, što ja znam, najstariji spomen mađarske riječi vároš u turskim dokumentima.

⁶⁰ Ovo je jedno od najtežih ali i najvažnijih mjesta u ovome dokumentu. U prvom svome izdanju ove vakufname Elezović je to mjesto preveo ovako: »... i mjesto zvano Atik koji je u onom delu što se od starine zove Varoš do reke Miljacke« (v. GSND sv. I, str. 40). Na osnovu toga prevoda Skarić je u svojoj monografiji o Sarajevu napisao: »U istoj se vakufnami onaj dio Sarajeva blizu Kolobare zove Varoš do Miljacke i Stara Varoš.« (n. d. str. 39) shvativši da se tu spominju dvije varoši: Gornja Varoš i Varoš na Miljacki. U svom novom prevodu Elezović je to mjesto preveo ovako: »I još ... (?) zvanu Atik koja je na mestu koje zovu Varoš do reke Miljacke.« Uz riječ Atik u napomeni 10 kaže: »Ovde je nešto izostavljeno. Možda mesto atik varoš.« (str. 31 i nap: 10). Ti se prevodi u biti ne razlikuju. Međutim, iz teksta vakufname — i kad bi ovdje zaista bilo nešto izostavljeno — ne može se nikako razumjeti da se tu radi o nekoj »Varoši do Miljacke.«

Očito je da se tekst ovdje odnosi na zemljište koje se vakufi, a koje se prostiralo od Stare Varoši do rijeke Miljacke i da prema tome tu nema spomena o nekoj »Varoši do reke Miljacke.« Isto tako ne izgleda mi da je ovdje nešto izostavljeno, jer u tom slučaju po pravilima

i ona [dobra] što se zovu Međuputnica⁶³ i Nisputnica⁶⁴, i ono [dobro] koje se zove Bilavica;⁶⁵ i okno (vitao) mlina na potoku Koševa;⁶⁶ i dvije mezre s obe strane spomenutog potoka, koje su omeđene: s jugoistočne strane⁶³ do međa mulk-imanja Balabana sina Bogčinova,⁶⁷ a sa zapada do nevjerničkih grobova.⁶⁸ I mlin koji je kupio od Kasatića u Bolni,⁶⁹ i jednu mezru ispod njega [mlina] a dvije mezre iznad nje [te mezre],⁷⁰ koje graniče: s istoka do muslimanskog

arapskog jezika na riječ el-*atîk* kao atribut ne bi mogao doći prijedlog bi ni izvjesni član *el*, nego bi oni morali stajati uz imenicu kojoj bi pridjev *atîk* (= star, starâ) služio kao atribut. Pored toga što je sastavljač ove vakufname napravio niz sintaktičkih i stilističkih grešaka — kako smo to pokazali u kritičkom aparatu uz tekst vakufname, — ipak je teško pretpostaviti da on ispusti imenicu, a da njen izvjesni član i jedan prijedlog, koji je uz nju bio, doda njenom atributu. Osim toga jedina riječ koja bi ovdje dolazila u obzir kao ispuštena bila bi svakako riječ *varoš*, a pretpostaviti da je ona ispuštena ne možemo već i stoga što se za taj *el-atîk* odmah kaže da se nalazi u »mjestu koje se zove Varoš« pa prema tome ne bi imalo smisla reći »Stara Varoš koja se nalazi u mjestu koje se zove Varoš.«

U ostalom u ovakovim slučajevima ne može se, mislim, ništa sasvim sigurno zaključivati isključivo na zakonima sintakse i držim da se u ovome slučaju ne radi o mehaničkom ispuštanju prilikom stilizacije teksta, nego se tu vjerovatno radi o logičkoj kontrakciji i skraćivanju konstrukcije *varoš el-atîk* u *el-atîk*.

⁶¹ U orig. stoji Zagorniče, danas se ne da ubicirati.

⁶² U orig. stoji *atîk varoš*. Ovaj je lokalitet i danas u Sarajevu dobro poznat.

⁶³ U orig. stoji tačno *Međuputnica*, danas se ne može lokalizovati.

⁶⁴ U orig. stoji *Nisputnica*; ni ona se ne da ubicirati. (Skarić, *n. d.* str. 40). drži da su ove parcele bile na lijevoj strani Miljacke.

⁶⁵ U ruk. stoji *Bilavica*; valjda se nalazila negdje ondje gdje je i danas ulica Bjelavica u Gornjem Bistriku. Godine 1565 spominje se neki Velija Bjelavica, stanovnik Terzibašine mahale, a to je u istom kraju gdje je i ulica Bjelavica. Up. Skarić *n. d.* str. 40 i nap. 2.

⁶⁶ Kod Elezovića stoji: »... i na reci Koševa vodenicu« (str. 30). Taj bi prevod bio tačan samo onda kada bi u originalu mjesto *degirmen ocagi* stajalo samo *degirmen* — *mlin, vodenica*. *Degirmen ocagi*, međutim, znači *jedno mlinsko okno, vitao ili kamen*, već prema tome kako se to kod nas u kome kraju kaže. A to dvoje nije isto. Sinonim izraza *degirmen ocagi* jest i izraz *degirmen gözü* ([Up. H. Šabanović], *Turski dokumenti u Istorisko-pravni zbornik* 2, 1946, br. 3 str. 186 i br. 8 str. 196).

⁶⁷ Ovo imanje Balabana sina Bogčinova nalazilo se na ušću potoka Koševa u Miljacku. Balaban je staro tursko ime, koje nose i muslimani i kršćani. Ova riječ u turskom označava neku vrstu sokola, a u narodnom govoru znači *velik*. U Gornjem Kotorcu na Crnač Greblju kod Sarajeva naden je grobni natpis Bogčina sina Stipkova, koji je po Skariću bio otac našeg Balabana. Up. *Glasnik zemaljskog muzeja* (GZM) VIII, 1890, 218; Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*, III br. 4780; VI. Skarić, *Sarajevo od najstarijeg vremena do danas*, Sarajevo 1935 str. 34, nap. 2.

⁶⁸ Kod Elezovića stoji: »od strane Kible prema granicama imanja Balabana sina Begdžinova, sa zapada do nevjerničkog groblja« a u napomeni 16 kaže da je u tekstu napisano: *ila mekabir-il-küfar*.« Međutim niti tako u tekstu stoji niti je to dobro prevedeno. U prvom izdanju ove vakufname sam Elezović kaže da u tekstu stoji *ila kubur el-küfar* (GSND str. 43, redak 22 odozgo). On je to tamo sasvim pravilno preveo: »do hrišćanskih grobova« (str. 40 redak 7 odozgo), pa ne znam kako je u drugom izdanju mogao tvrditi da u originalu stoji nešto što sam zna da nije tačno, i kako je mogao krivo prevesti nešto što je ranije sam pravilno preveo.

⁶⁹ Selo Bolna spominje se u poznatoj Ninoslavljevoj povelji iz XIII v. među selima bosanske biskupije. Danas mu nema spomena. Oдавde vidimo da je bilo kraj nekog potoka i da je u njemu živjela porodica Kasatići, kako se danas zove jedna mahala u selu Žunovnici, kod Hadžića u sarajevskom srezu. Bolna se spominje i u turskim dokumentima iz sredine XVI vijeka, pa je valjda kasnije promijenjeno u današnje Kasatiće po istoimenoj porodici koja je tamo stanovala.

⁷⁰ Kod Elezovića ovo mjesto glasi: »I ispod jedne mezre i iznad dve mezre koje su ograničene...«

Šta je »ispod jedne mezre«, a šta »iznad dve mezre« to se iz toga prevoda ne vidi.

groblja⁷¹ i do Velikog kamena,⁷² što je više njega [groblja], a s jugoistočne strane do groblja Kasatića,⁷³ a sa zapada je kako se turski kaže »sirti sira«⁷⁴ do Jaza,⁷⁵ a to je jedno mjesto blizu sela Blažuj.⁷⁶

[Dalje je zavještao] sve mlinove⁷⁷ pod jednim krovom⁸⁰ na rijeci Željeznici⁷⁸ u nahiji Visoko,⁷⁹ i jednu mezru u blizini Ljubogošte,⁸⁰ koja se zove Luka⁸¹ i onu mezru koju je kupio od Balabana sina Bogčinova,⁶⁷ a koja se zove Brus⁸² zajedno s njenim gajem (šumom), a koja graniči: s istoka dolinom do granice Skaklića⁸³ i do Crnog Vrh⁸⁴ i Kozarevića⁸⁵ i Oštre Glavice⁸⁶ i do kule Trebević,⁸⁷ a sa zapada je gorska kosa⁷⁴ do livade (»čayir«) Radmana Zavratila⁸⁸ i Radave,⁸⁹ a na sjevernoj strani do kamena, koji se zove Vaganj,⁹⁰ i do kamena Videž⁹¹ i dopire do spomenutih istočnih granica.

⁷¹ I kod Elezovića u novom njegovom prevodu na ovome mjestu stoji: »sa istoka do muslimanskog groblja« (str. 31), a u napomeni sasvim tačno kaže da je u tekstu napisano: »*ila mekabir il-muslimin*.«

⁷² U orig. stoji *elhadžer el-kebir* što znači veliki kamen i nije jasno da li je to ime nekog lokaliteta ili ne.

⁷³ U orig. stoji *ilâ mekâbiri Kasatikler*. Prema tome gornji izraz *el-mekâbir* svugdje u ovome dokumentu znači *groblje* za razliku od *el-kubûr* (pl. od *kabr*) *grobovi*. Kasatići su danas mahala sela Žunovnice u općini Hadžići.

⁷⁴ U orig. stoji *sirti sira* a znači gorska kosa.

⁷⁵ U orig. stoji *el-bend*.

⁷⁶ U rukopisu S stoji Blažuj; u izd. Elezovića Blažo/u. To će biti štamparska pogreška mjesto Blažuj, a ništa drugo.

⁷⁷ U prevodu Elezovića na ovome mjestu stoji: »I nekoliko vodenica« (str. 31) premda u originalu stoji *ve džemiat-tavahîn = i sve vodenice...*

⁷⁸ U orig. stoji *Željeznica*. To je današnja rijeka Fojnica, koja se g. 1530 i još mnogo kasnije zvala Željeznica. Karakteristično je, da ni Jukić (Slavoljub Bošnjak), *Zemljovid Bosne* (1851) nigdje ne spominje Fojnicu, nego samo Željeznicu.

⁷⁹ U orig. stoji *nahijeti Visoka*. To znači da su Turci još 1462 g. u času kada je pisana ova vakufnama držali u svojim rukama neke dijelove župe (nahija) Visoko, u porječju Fojnice.

⁸⁰ U orig. stoji: *Lubogošta*, to je selo Ljubogošta koje leži istočno od Sarajeva na lijevoj strani ceste za Pale. Tu se god. 1565 spominje timar *Einehan-age*, dizdara grada Hodidjeda. Isp. Kadić, *Kronika* II, 21.

⁸¹ I u orig. stoji *Luka*.

⁸² U orig. stoji: *Brus*. Danas na Trebeviću postoji selo koje se zove Brus.

⁸³ U orig. stoji *Iskaklik*. Sada Skaknici, selo u Dovličima ispod Trebevića.

⁸⁴ U orig. stoji *Čirni Virh*, dakle Crni Vrh. Ne da se ubicirati.

⁸⁵ U orig. stoji *Kozarevik*. Sada selo Kozarevići, južno od Trebevića.

⁸⁶ U orig. stoji *Sivri Tepe*. Može se prevesti sa Šiljata Glava, Oštra Glava i sl. U Trebeviću ima više lokaliteta koji se zovu sličnim imenima, ali se ni taj lokalitet sada nije mogao ubicirati.

⁸⁷ U prepisu S stoji *kulle-i Tebrevik* što znači *kula Trebević*. U Elezovićevom izdanju arapskog teksta stoji *kalati Tebrevik* što je on preveo sa *grad Trebević* kako je prema takvom tekstu jedino ispravno. Kako, međutim, ja nisam mogao nigdje naći nikakvog spomena niti traga nekom gradu Trebeviću ili slično to će mislim i ovo mjesto u Elezovićevom izdanju ar. teksta biti pogrešno. Pogotovu kad i u spomenutom starijem turskom prevodu ove vakufname stoji: *kulle-i Tebrevik*, dakle *kula Trebević*. I danas se jedan lokalitet u području starog sela Petrovići u Trebeviću zove Kula. Možda je ta Kula u Petrovićima identična sa kulom Trebević koja se spominje u ovom dokumentu. U selu Petrovići bila je nekada stara carinarnica. Ona se spominje u turskim dokumentima iz sredine 16 vijeka kao *Badž Petrović* tj. *Carina Petrović*. Napominjem još da se i u drugim turskim dokumentima Trebević zove *Tebrevik*, dakle *Trebević*.

⁸⁸ U originalu stoji *Radman Zavradilo*. Kod Elezovića: »... i sa zapada sve planinskim bilom do Radmana Zavidadlu«, a u napomeni kaže: »Tako napisano. Možda mesto Zavid oglu.« (str. 31). Tu je dakle ispušten prevod riječi *čayir* = livada; a što je ime njena vlasnika pročitano pogrešno kriv je vjerovatno tekst koji je izdavač imao.

[Od tih zemljišta] je i ono mjesto u blizini tamnice,⁹² koje se daje [u zakup] Rajku i čiji je zakup namijenjen za potrebe tih muškovačkih imanja.⁹³

[Sve je ovo uvakufio] kao punovažan i na šeriatu zasnovan vakuf. Dobrotvor-zakladnik postavio je sljedeće uslove:

Da se od prihoda i dohodaka vakufa najprije podmiruju potrebe održavanja, popravka [zadužbine], koliko je to neophodno, pa je odredio osam dirhema⁹⁴ dnevno za njeno održavanje.⁹⁵

Isto tako odredio je onome ko će se brinuti o održavanju i popravcima nastalih oštećenja po dva dirhema dnevno a uz to čorbu izjutra i navečer i svakog dana pola dirhema za hljeb.⁹⁶

Isto tako odredio je od tih prihoda deset dirhema da se kupuje meso i da se ono kuha svakog dana i to polovina izjutra a polovina naveče. Isto tako odredio je pšenicu za čorbu u količini koja je dovoljna u toj tekiji (zavije). [Ono pak što preteče] davaće se nejakoj siročadi koja stanuju u ovoj varoši (kasaba).⁹⁷

Isto tako odredio je da se prihod od mlinova koliko bude potrebno troši za hljeb u ta dva obroka [tj. izjutra i naveče].

Isto tako odredio je službeniku ove tekije koji će kuhati hranu u ovoj tekiji po dva dirhema dnevno i čorbu izjutra i navečer, te pola dirhema za hljeb.

⁸⁹ U orig. stoji *Radava*. Jedan lokalitet *Radava*, ima sjeverozapadno od Sarajeva. Samo je ona prilično daleko od kompleksa Isa-begovih posjeda u Trebeviću.

⁹⁰ U orig. stoji *Vagan*. Danas se tako zove jedno selo na Trebeviću.

⁹¹ U orig. stoji *Videž*. Nisam ga mogao ubicirati.

⁹² U orig. stoji *es-sidžn* što znači tamnica i ništa više.

⁹³ U prevodu Elezovića ovo mjesto glasi: »I u blizini tamnice mesto koje je trampio sa Rajkom, a čiji je prihod namenio potrebama imanja« (str. 31). Čini mi se da tekst ovdje kao i na mnogim drugim mjestima ovoga dokumenta po prepisima koje imamo nije dobar. Stoga ni ja nisam mogao učiniti ništa drugo nego da na tim mjestima pa i ovdje dam samo svoje shvatanje teksta.

⁹⁴ *Dirhem* je srebrni novac u starom arapskom novčanom sistemu. Ovdje je bez svake sumnje taj izraz upotrebljen kao sinonim turskog izraza *akča*, *aspra*, *jaspra*, kao i u svim drugim našim vakufnamama. Kasnije se izričito u nekim vakufijama spominju dirhemi sultana Sulejmana a to su svakako njegove akče.

⁹⁵ U prevodu Elezovića ova dva pasusa glase: »Prvo i pre svega sve što se ubere od prihoda i koristi [od vakufa] neka bude za imaret, opravku i unapređenje [zadužbine]. Za opravku i podizanje onoga što je najvažnije i najneophodnije u imaretu [odredio je] 8 dirhema za svaki dan« (str. 32).

Ovo je svakako jedna od težih grešaka u prevodu g. Elezovića. Riječ *imâret* koja ovdje ima obično leksičko značenje *zgrada*, *građevina*, *izgradnja*, *podizanje* i sl., on je shvatio kao termin (a tada *imâret* znači *javna kuhinja*), premda se u vakufnami ovdje ne govori o imaretu niti o »stranoprijemnici« kako Elezović pogrešno naziva Isa-begovu zaviju, nego se tu govori o zaviji (tekiji) koja je naravno imala i svoj imaret kao svaka veća tekija.

⁹⁶ Ovu zadnju rečenicu Elezović je potpuno odvojio od gornjeg teksta i preveo ovako: »Ođredio je i jelo koje će se gotoviti jutrom i večerom svakoga dana i ½ dirhema za hleb.« Elezović nije shvatio kome pripada to »jelo« pa je morao iskonstruisati da će se to »jelo« (treba čorba) »gotoviti« što u tekstu uopšte nema. Iz njegova se prevoda ne vidi ni to ko će dobivati onu »½ dirhema za hleb.«

⁹⁷ U prevodu Elezovića posljednje dvije rečenice glase: »Isto tako odredio je za jelo ove stranoprijemnice dovoljnu količinu pšenice, pa da se daje maloj deci bez roditelja koja stanuju u ovoj varoši. [Ovde mora da je nešto ispušteno jer ima malo veze,]«

I Elezović je, dakle, primijetio da je ovdje nešto ispušteno, ali nije kazao šta je ispušteno a što se, mislim, može zaključiti na osnovu onoga ranijeg mjesta gdje se spominju nejaka siročad. Up. ovdje str. 9, nap. 5 i str. 11, nap. 22.

Isto tako odredio je jednom drugom službeniku koji će zatvarati i otvarati vrata tekije, čuvati prostirku, svjetiljke i ostalo kao i ono što je potrebno za spremanje jela, dva dirhema svakog dana i čorbu izjutra i navečer, te pola dirhema za hljeb.⁹⁸

Isto tako odredio je četiri dirhema dnevno za drva, a po pet dirhema dnevno za potrebe tekije, tj. za hasure i ulje za svjetlo; i za so i drugo što je potrebno za spremanje jela.⁹⁹

Isto tako odredio je jedan dirhem dnevno onome muslimanskom kadiji koji bude bio kadija¹⁰⁰ u ovome mjestu¹⁰¹ da bude nadzornik vakufa.¹⁰²

Isto tako odredio je upravitelju vakufa¹⁰³ desetinu (ušr) cjelokupnih prihoda svojih vakufa.

Otpuštanje i postavljanje službenika ovih zadužbina je u rukama mutevelije.¹⁰³

[Zakladnik je dalje] postavio uslov da službenici u ovoj tekiji (zavije) budu njegovi oslobođeni robovi i sinovi njegovih oslobođenih robova s koljena na koljeno i da niko ne uzima (otima) službu¹⁰⁴ od službenika ove tekije na osnovu dekreta (berāt), a onaj ko je uzme na osnovu berata, neće mu biti prosto (biće mu haram) ono što uzme i on će se smatrati nasilnikom.¹⁰⁵

U pogledu plate (vazife) mutevelijina zastupnika, njegova pisara i šejha [tekije] vakif je postavio uslov da one budu prema uvidavnosti mutevelije.¹⁰⁶ Njihove će plate biti od dohodaka spomenutih vakufa. Uz to svakome od njih pripada čorba izjutra i navečer i po pola dirhema za hljeb na svaki ovaj obrok.¹⁰⁷

⁹⁸ I ovo je Elezović pogrešno preveo: »Isto tako odredio je drugome jednom služitelju koji će svakog dana zatvarati i otvarati vrata, i čuvati prostirke, i kandila i ostalo, i koji će se nalaziti u poslovanju oko jela 2 dirhema na dan i jelo jutrom i večerom, i ½ dirhema za hljeb« (str. 32, redak 19—23). U tekstu se ne kaže da će taj poslužitelj zatvarati i otvarati vrata »svakog dana«, nego da će za tu službu dobivati svakog dana po dva dirhema itd. niti da će se »nalaziti u poslovanju oko jela«... nego da će čuvati »i ono što je potrebno za spremanje jela.«

⁹⁹ Kod Elezovića stoji: »... za so i druge potrebe za ishranu u pomenutoj stranoprijemnici«, a treba »... za so i drugo što je potrebno za spremanje jela.«

¹⁰⁰ U orig. upotrebljen izraz hâkim.

¹⁰¹ U orig. upotrebljen izraz buk'a.

¹⁰² U orig. upotrebljen izraz nâzir.

¹⁰³ U orig. upotrebljen izraz mutevelli.

¹⁰⁴ U orig. upotrebljen izraz vazife što znači plata, prinadležnosti, ali isto tako i služba.

¹⁰⁵ Kod Elezovića na ovome mjestu stoji: »... a da se ne dobija ni jedan položaj službenika u ovoj stranoprijemnici na osnovu berata. I da nije prosto onome koji na osnovu berata ma šta dobije, i ubrajaće se takav u red zulumčara.«

¹⁰⁶ Kod Elezovića stoji: »Sledovanje zastupnika mutevelije i pisaru i starešini propisao je da određuje mutevelija po svome nahodjenju.« Uz to u napomeni kod riječi »starješina«, ar. šeih, kaže, među ostalim, da se u islamskim redovima tako zove starješina tekije što je, naravno, sasvim tačno; ali nije dobro kad dalje kaže da izraz šejh znači: »u ovome našem slučaju starešina stranoprijemnice.« Osim toga mislim da u toj i sljedećoj rečenici njegova prevoda ne odgovara izraz »sledovanje« kad se pod tim izrazom ima shvatiti plaća ili prinadležnosti. Da je tako upućuje uostalom i sljedeća rečenica u kojoj se kaže da njima pored tih prinadležnosti pripada i hrana.

¹⁰⁷ Ova rečenica u prevodu g. Elezovića glasi: »Svakome od njih da se daje jutrom i večerom po ½ dirhema za hleb.« Prevod je, dakle, manjkav tako da je u njemu ispušteno skoro pola rečenice, a o čorbama nema ni spomena.

Dalje je odredio onome ko će rediti pšenicu u ovoj tekiji čorbu izjutra i navečer i pola dirhema za hljeb svakodnevno.¹⁰⁸

Isto tako odredio je i mutemedu¹⁰⁹ jedan dirhem dnevno i čorbu izjutra i navečer i pola dirhema za hljeb svakoga dana.

A kad se ukaže potreba za podizanje kakve građevine u spomenutom vakufu, pa bilo to na naseljenom ili nenaseljenom mjestu, nju će osnivati i graditi mutevelija prema mjestu i potrebi.¹¹⁰

Isto je tako postavio uslov da njegovi oslobođeni robovi i djeca njegovih oslobođenih robova, pa makar i daleki potomci, kad ostare ili obole tako da ne mogu da privrijede svoje uzdržavanje ili budu siromašni, da dobivaju čorbu i hljeb iz ove tekije koliko imaju pravo.¹¹¹

[Dalje je odredio] da se na oba Bajrama skuha po tri mjerice (kejl)¹¹² pirinča a da se utroši i masla i hljeba koliko bude dovoljno i da se podijele dva brava mesa onim koji i u drugo vrijeme primaju čorbu, a ono što preteče da se da onome koji ima pravo.¹¹³

U Brusu¹¹⁴ ima jedno ispasište koje je u rukama [vakifova] oslobođenog roba, bostandžije Milka,¹¹⁵ pa neka [ono] i sve ono što je on u granicama spomenutog Brusa kultivisao ostane u njegovom uživanju i uživanju njegove djece sve dokle god budu uredno plaćali desetinu (ušur).¹¹⁶

¹⁰⁸ Čitav ovaj pasus kod Elezovića je ispušten. Nema ga doduše ni u prepisu teksta koji je on imao pa stoga to za njega ne bi bilo ni malo nezgodno da on nije tvrdio da jedan sar. prepis ove vakufname — koji on nije ni vidio — ne može biti bolji od carigradskog prepisa koji je on imao.

¹⁰⁹ U orig. upotrebljen termin mutemed koji znači *pouzdanik, povjerenik uopšte*. Ovdje valjda čuvar magacina.

¹¹⁰ Ovo mjesto Elezović je prilično slobodno i nepotpuno preveo ovako: »I mutevelija će podizati zgrade u ovom pomenutom vakufu onde gde se bude ukazala potreba pa bilo to mesto kultivisano ili nekultivisano.«

Ako pod izrazima »kultivisano i nekultivisano mesto« misli »obrađeno ili neobrađeno mjesto« što te riječi znače onda mu prevod nije tačan, a ako pod tim izrazima misli »naseljeno i nenaseljeno mjesto« kako treba, onda mu prevod nije adekvatan onom što misli.

¹¹¹ Ni ovaj pasus u prevodu g. Elezovića nije ni potpun ni sasvim tačan. On glasi:

»Isto tako propisao je da njegovi oslobođeni robovi i deca njegovih oslobođenih robova, kad zbog starosti ili bolesti ne mogu da privreduju ono što im je potrebno za njihovo izdržavanje, a siromašnog su stanja, neka im se iz ove stranoprijemnice svakome od njih izdaje čorbe i hleba koliko im sleduje.« Tu se dakle uopšte ne spominju daleki potomci njegovih oslobođenih robova, a oni koji se spominju dobivali bi po tome prevodu hranu samo onda kad su i nespособni i siromašni.

¹¹² Arapski termin kejl (u turskim dokumentima češće kile) u orijentalnom sistemu mjera je mjera za zapreminu i znači *mjerica*. Kako je kila odnosno kejl varirala na raznim mjestima i u raznim vremenima, vidi kod nas *Prilozi za književnost* I, 253, *Bratstvo XXI*, 80², *Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu V* 350, nap. 31, *Južni pregled* za juni, juli 1933. *Elezović n. d.* 33, nap. 4.

¹¹³ Ni ovu rečenicu Elezović nije dobro preveo. U njegovom prevodu ona glasi:

»Na svaki od dva Bajrama, neka se skuva tri »kile« pirindža sa maslom i hleba koliko bude potrebno, i dva brava mesa, pa neka se razdeli kao prodovoljstvo onima kojima i drugih dana sleduje jelo.« U izvorniku se ne kaže da se pirinač kuha sa maslom. Ni za hljeb se u tekstu ne kaže »da se kuha«. O »prodovoljstvu« nema spomena u tekstu, a ono »jelo« zove se tačno čorba. Zadnja rečenica: »a ono što preteče da se da onima koji imaju pravo« je u Elezovića potpuno ispuštena.

¹¹⁴ U sar. prepisu stoji Brūs, u izdanju Elezovića Brüz.

¹¹⁵ U orig. stoji Milko (M-l-k-o)

¹¹⁶ Ovaj pasus u prevodu Elezovića glasi: »I jedno prostrano mesto koje je u rukama njegova oslobođenog roba, bostandžije Miljka, i sve što je on na toj utrini raskrčio i obradio neka ostane u rukama njegovim i njegove dece dogod budu uredno plaćali desetak.«

Tu bi sve moglo biti u redu da je prevodilac bar na jednom mjestu spomenuo Brus koji se i u tekstu njegova izdanja na ovome mjestu dva puta spominje.

Dalje je određeno da se ono što pretekne od ovih troškova troši na javnu kuhinju (imaret), koju je spomenuti vakif podigao u području pobjedonosnih ratnika Skoplju (Ūsküb) — da ga bog zaštiti od tegobâ!, — ako postane trošna, pa bude potreban (popravak), a ako ne bude trošna, neće se to tamo ni slati.¹¹⁷

Upravu i nadzor [nad svojom zadužbinom] zadržao je zavještač za sebe doživotno. A kad on umre i ode bogu na istinu, odredio je, da ti položaji pripadnu njegovom odabranom sinu po imenu Muhamed es-Sagir (Muhamed Mlađi); on je sin spomenutog vakifa, a zatim onoj vakifovoj djeci koja se ističu pobožnošću i bogobjaznošću. Poslije toga djeci njihove djece, s koljena na koljeno po zrelosti kako u muškoj tako i u ženskoj lozi. A ako i oni izumru [to pripada] oslobođenim robovima¹¹⁸ spomenutog zakladnika, a potom djeci oslobođenih robova spomenutog vakifa isto tako s koljena na koljeno.¹¹⁹

Spomenuti zakladnik je sve ovo već izuzeo iz svoje vlasti [u času] kad nisu postojale nikakve [zakonske] zapreke za prenos i odvojio ga od sebe i odijelio od svoje imovine.¹²⁰

¹¹⁷ Elezovićev prevod ni ovoga pasusa ne može zadovoljiti. On glasi: »Odredio je da se ono što bude preteklo od ovih izdataka troši na njegov imaret, koji je podigao pomenuti ktitor zadužbine u području pobjedilaca Skoplju — bog neka ga od zla zaštiti! Ako bude opustošeno neka se potroši koliko bude potrebno, a ako ne bude razoreno, te ne bude potreba neka se troši« (str. 34).

Njegovo »koliko bude potrebno« i »ne bude potrebno« u arapskom tekstu nema. A ako mu se izrazi »opustošeno« i »razoreno« odnose na Skoplje — jer je to najbliža i jedina imenica srednjeg roda u njegovom prevodu, onda je sasvim pogriješio. Mjesto »neka se troši« on je sigurno htio da kaže »neka se ne troši«, pa je tu negacija *ne* ispala nekom pometnjom. No i bez toga to nije tačno prevedeno. Mjesto »neka se (ne) troši« treba »neće se to tamo ni slati.«

¹¹⁸ U orig. upotrebljen izraz *utekâ*. Elezović kaže da je to oblik množine od *itak* (n. d. str. 32 nap. 2). Tačno je, međutim, da je riječ *utekâ* pl. od *atik*, a riječ *atik* znači star; plemenit; oslobođen, stari oslobođeni rob; lukav; podmukao. Uz imena lica ovaj izraz u dokumentima znači samo *oslobođeni rob*, a nikako *star*. Prema tome svi drukčiji prevodi te riječi kad je ona atribut ličnih imena na raznim mjestima u *Turskim spomenicima* Gliše Elezovića su pogrešni.

¹¹⁹ Ni ovu odredbu g. Elezović nije tačno preveo. Ona u njegovom prevodu glasi: »Tutorstvo i upravu nad ovom zadužbinom zadržao je za sebe, dok bude u životu. Posle svoje smrti ostavio je svome najmilijem sinu po imenu Muhamed Sagiru, pa pobožnim sinovima zaveštačevim. Posle toga deci dece svoje s kolena na koleno, po starešinstvu, kako u muškoj tako i u ženskoj lozi. Posle njih ostavio je svojim oslobođenim robovima, a po tom vernoj deci njegovih oslobođenih robova, s kolena na koleno« (str. 34).

Tu su, dakle, riječi: »i kad ode bogu na istinu« i »ti položaji« potpuno ispušteni; za svoga sina Mehmed es-Sagira zavještač ne kaže da mu je »najmiliji«; tu je upotrebljena riječ *el-muhtâr*, što znači odabrani. Za toga Muhameda Sagira se još jednom kaže da je sin vakifov. U tekstu se dalje kaže: »zatim onoj vakifovoj djeci koja se ističu pobožnošću i bogobjaznošću«; riječi: »pa pobožnim sinovima zaveštačevim« u prevodu Elezovića ne izražavaju to isto. Pogotovu kad zavještač malo niže kaže da to mogu biti i njegovi potomci »kako u muškoj tako i u ženskoj lozi.« Dalje, izrazu »po starešinstvu« ovdje nema mjesta; ona nije adekvatna izrazu »zrelost«. Isto tako ne govori se u tekstu samo o nekoj »vernoj deci« njegovih oslobođenih robova, nego o svojoj djeci.

Mutevelija Isa-begovih vakufa bio je 1565 god. neki Husein Čelebija. U Sarajevu ga je zastupao brat mu Sinan, jer je već tada mutevelija ovoga vakufa stalno boravio u Skoplju, a u Sarajevu je imao svog zastupnika. Isp. sidžil br. 2 u GHB bibl. na više mjesta.

¹²⁰ To u prevodu Elezovića glasi ovako: »Isto tako pomenuti blagočestivi sve je ovo izlučio iz svoje vlasti u vremenu kad nije bilo nikakvih smetnji zakonskih za predaju i sebe je izuzeo, i sve to iz svoga imanja izdvojio i udaljio iz svoje imovine.«

Iz teksta se, međutim, ne vidi da li je ovaj vakif bio »blagočestivi«. U ostalom prevod ne bi bio tako pogrešan da u njemu nema ono: »i sebe je izuzeo.«

On je stekao uvjerenje o čestitosti ajana¹²¹ hodže Sinanudin Karamanije¹²² i o tome da se on strogo čuva grijeha i da slijedi pravi put — pa ga je sada postavio za upravitelja (izvršioca) svog vakufa, predao ga njemu i povjerio mu da s njim raspolaze i da izvršava uslove prema propisima časnog šeriata, a u cilju registrovanja svojih spomenutih zadužbina kod tadašnjeg sudije.¹²³

On se, međutim, suprostavio zahtjevu spomenutog zavještača, — [koji je htio] da svoje spomenute vakufe povрати u svoju svojinu, — i ustao protiv tužbenog zahtjeva za vakifovo pravo vlasništva, [koji je zahtjev podnio] vakifov opunomoćenik ponos među vitezovima¹²⁴ i vršnjacima Hoškadem vojvoda.¹²⁵ Spomenuti opunomoćenik, pošto je njegova punomoć po šeriatu utvrđena u prisustvu spomenutog mutevelije pred kadijom, koji je potpisan u proćelju [ove isprave], — neka bi mu se slava i veličina uvećala!, — ustao je s tužbenim zahtjevom u kome je naveo da je spomenuti zakladnik, — premda je svoj vakuf zavještao na izloženi način, — opozvao svoje zavještanje i hoće da ga vrati u svoje puno vlasništvo, kao što je i ranije bilo, zasnivajući svoj zahtjev na tome da po mišljenju Velikog Imama,¹²⁶ — neka je milost svevišnjeg s njime!, — takav vakuf nije punovažan.¹²⁷ Na to se spomenuti mu-

¹²¹ Riječ 'ajân (pl. od 'ajn) *ugledan, viden čovjek, prvak* i sl., a kao termin u osmanliskom carstvu u XVI vijeku, a valjda i ranije, označava — prema dokumentima koje sam ja dosada čitao — pretstavnika pojedinih mjesta u provinciji, odabranih od naroda, koji su služili kao posrednici između naroda i upravnih vlasti. Ovdje je ta riječ, mislim, upotrebljena u leksičkom značenju.

¹²² Ovaj hodža Sinanuddin el Karamani imao je svoj vakuf u Sarajevu. V. GHB bibl. sidž. br. 2.

¹²³ U Elezovićevom prevodu taj pasus glasi: »Ovo je učinjeno pred ponosom među ajanima, hadži Sinanudinom Karamancem, koga s obzirom na njegovu pobožnost postavi za staraoca i poveri mu poslove oko uprave i oko ispunjavanja ovih uslova prema propisima časnog zakona Prorokova, a u cilju protokolisiranja i registrovanja svih pomenutih vakufa kod tadašnjeg kadije.«

Kako se vidi taj prevod više liči na parafrazu nego na vjeran prevod arapskog teksta. Veću bi zabunu moglo izazvati i to što se tu za Sinanuddina Karamaniju kaže da je hadžija mjesto hodža kako stoji u originalu.

¹²⁴ Uz ovu riječ Elezović u napomeni kaže: »Napisano: *fahr-ul-fevaris*, neobična upotreba pers. reči *feres* konj, ovde verovatno u smislu spahija, vitez.« (n. d. str. 35. nap. 1). Elezoviću se učinila upotreba ove riječi neobičnom stoga što on ne zna ni to da riječ *fevâris* nije pl. od *feres* nego od *fâris*; *feres* ni *fâris* nisu persiske nego arapske riječi, a *fâris* ne znači *konj* nego *konjanik, vitez*. Kad se sve te tako jednostavne i proste stvari znaju, onda tu nema ništa neobično.

¹²⁵ Vojvode su pretstavnici političke i policiske vlasti u nahijama; njihovi pretpostavljeni organi bili su *musellimi* ili *mutesellimi*, a potčinjeni *subaše*. Vojvoda je bilo i na namjesnikovom dvoru kao što je i ovaj *Isa-begov Hoškadem-vojvoda*.

¹²⁶ Tj. Nu'mân ibn Sâbit Ebû Hanife (699—767) osnivač hanefijske pravne škole, jedne od četiri glavne pravne škole ortodoksnih muslimana.

¹²⁷ To je Elezović preveo ovako: »Na to opunomoćenik pomenutog tutora, ponos među vitezovima i drugovima, Hoš Kadem vojvoda, pošto je svoje punomoćije potvrdio kako šerijat propisuje, zatraži u prisustvu pomenutog mutevelije pred, uzvišenog položaja, kadijom — neka bi mu se slava i veličina uvećala! da se ovaj pomenuti vakuf vrati u stanje u kome je prede bio, tvrdeći da je pomenuti zaveštač, iako je njegovo zaveštanje usledilo kao što je navedeno, od toga odustao, pozivajući se pri tom na učenje Velikoga Imama — neka bi mu višnji bog bio milostiv!«

U tom prevodu ima krupnijih grešaka: Najteža bi greška bila u tome što se tu kaže da je Hoš Kadem vojvoda »opunomoćenik pomenutog tutora«, dakle onog hodže (a ne hadžije) Sinanuddina Karamanca »zatražio« u prisustvu spomenutog mutevelije... da se ovaj pomenuti vakuf vrati u stanje u kome je prede bio...« No možda je tu riječ tutor štamparskom greškom došla mjesto riječi ktitor. U prvom svome izdanju Elezović je to kazao drukčije, ali opet pogrešno. Tamo stoji: »Na suprot pomenutom zaveštaču pojavi se njegov zastupnik — ponos vitezova — Hoš Kadem vojvoda...« U tome prvom prevodu najteža je pogreška što se tu kaže da se nasuprot zavještača pojavio njegov zastupnik. Mjesto jednog i drugog shvatanja pravilno je da se mutevelija suprotstavi zahtjevu Hoš Kadem vojvode opunomoćenika ili zastupnika spomenutog zavještača.

Dalje, riječi: *leda el-hâkimi el-muveku a'alâhu* Elezović je u prvom svome prevodu upola ispustio, a u svom novom prevodu on je prevodi ovako: »pred uzvišenog položaja, kadijom« mjesto: pred kadijom koji je potpisan u proćelju (ove isprave) itd.

tevelija suprostavio i nije bio voljan da se on [vakuf] vrati u njegovo [vakifovo] vlasništvo potkrepljujući njegovu punovažnost učenjem onih kasnijih šeriatskih pravnikā, — neka svevišnji bog bude sa svima njima zadovoljan! — koji su smatrali da je ovakav vakuf punovažan.¹²⁸

I tako su se njih dvojica parničili u ovoj stvari pred spomenutim sudijom, pa je on donio presudu o valjanosti i izvršivosti (luzūm) spomenutog vakufa prema shvatanju onih velikih šeriatskih pravnikā (imama mudžtehida) — neka bi svevišnji bog bio sa svima njima zadovoljan! — koji [uvakufljenje na taj način] smatraju perfektnim (tedžvīz).¹²⁹ Ova je presuda ispravna i na šeriatu zasnovana, pa ga je (kadija) registrovao protivno zahtjevu spomenutog zastupnika registrovanjem koje se ima uvažavati.¹³⁰

I tako je ovaj vakuf time što ga je spomenuti sudija proglasio perfektnim postao punovažan (pravnosnažan) po mišljenju svih pravnikā tako da poslije toga ni na koji način nije dopušteno njegovo mijenjanje (alijenacija), preinačenje (alteracija) niti napuštanje (tatīl).¹³¹ Prema tome niko ko vjeruje u boga i sudnji dan [ne smije] da vrši ikakve izmjene u tome vakufu, u njegovoj prirodi (hal, cjelini) niti da mijenja ma koji od njegovih uslova.¹³²

A ko bude radio na tome da se ovaj vakuf poništi, pa to bio nasljednik¹³³ ili sudac ili vladar ili ko drugi, ma ko to učini, on će sigurno ponijeti na svojoj duši grijeh za to i izložiće se gnjevu svoga gospodara i neka mu bog plati. On će ga kazniti i osvetiće mu se pa će biti od nesretnika, kojima je sav trud na ovome svijetu bio uzaludan i neka je proklet od boga, anđela i svih ljudi. Nagrada za ovo zavještanje je prema namjeri koju je vakif pri tome imao. Bog nam je dovoljan i on je divan zaštitnik.¹³⁴

Ovo se dogodilo i napisalo mjeseca džumādī el-ūlā osam stotina šezdeset i šeste.¹³⁵

¹²⁸ Ova rečenica u prevodu Elezovića glasi: »Na to je mutevelija dokazivao da ne treba vakuf vratiti u njegov posed, pozivajući se na učenje docnije poštovane uleme — neka bog višnji sa svima njima bude zadovoljan!« (str. 35 redak 182—5). Tu, dakle, tekst nije u cijelosti preveden, a ono što je prevedeno nije sasvim tačno.

¹²⁹ To u prevodu Elezovića glasi: »I tako su se njih dvojica sporili u ovom predmetu pred pomenutim kadijom, koji donese odluku o valjanosti i potrebnosti pomenutog vakufa prema presudnom učenju imama mudžtehida — neka bi bog višnji sa svima njima bio zadovoljan!«

I tu su dakle ispuštene neke važne pojedinosti, a ono što je prevedeno moglo bi biti dobro da je mjesto one »potrebnosti pomenutog vakufa« rečeno »izvršivosti vakufa« i da shvatanje imama-mudžtehida koji ovakvo uvakufljenje smatraju perfektnim nije proglašeno »presudnim učenjem imama-mudžtehida.«

¹³⁰ Mjesto svega toga u prevodu Elezovića stoji: »I protokolisa i registrova, kao što je uobičajeno i kao što je pomenuti mutevelija tražio« (35, 189—190).

¹³¹ U prevodu Elezovića sve to zamjenjuje ova kratka rečenica: »I tako je pomenuti vakuf postao potreban saglasno odluci pomenutog sudije, s tim da nije dopušteno njegovo menjanje, izopačavanje, niti se sme posle ovoga napuštati.« Pogrešno prevedena i ispuštena mjesta su tu toliko upadna da je svaki komentar suvišan.

¹³² U prevodu Elezovića to mjesto glasi: »Niko ko u boga veruje i u sudnji dan da ne menja ma šta od ovoga, niti da i jedan jedini propis njegov izmeni.«

¹³³ U prevodu Elezovića nema riječi »nasljednik«.

¹³⁴ Kod Elezovića ova rečenica glasi: »U boga se uzdamo. On je krasan zastupnik.«

¹³⁵ = između 1 februara i 3 marta 1462 godine.

Svjedoci čina:

Mevlana¹³⁶ Šemsudin, kadija u Višegradu
 Mevlana Šejh Alijuddin, kadija u Selcu(?),¹³⁷
 Alija fakih¹³⁸ vojnik (el-džundi),
 Mevlana Sulejman fakih, sin Ivadov,
 Iskender vojvoda,
 Mevlana Muhjuddin sin Muhammedov, imam,
 Hamza sin Ugurlije, vratar,
 Mevlana Kivamuddin, sin Kašimov, pisar,
 Čehaja¹³⁹ Oruč, sin Hisar-begov,
 Mevlana Ejjub-hodža,
 Mahmud sin Hamzin,
 Mehmed sin Jusufov,
 Hasan sin Oručov,
 Husein sin Oručov,
 Mahmud subaša Ibrizade (Iglić),
 Mehmed sin Hasanov,
 Sulejman sin Hamzin,
 Ibrahim sin Musaov i drugi prisutni.¹⁴⁰

II

VAKUFNAMA BOSANSKOG SANDŽAKBEGA AJAS-BEGA SINA ABDULHAJJEVA ZA NJEGOVE ZADUŽBINE U SARAJEVU I VISOKOM

Sarajevo, 23. VI.—2.VII. 1477 — sredinom rebī'el-evvela 882.

Original je davno nestao, ali su se sačuvala dva zvanična i jedan privatni prepis i to:

1. zvanični prepis u sidžilu sarajevskog kadije Muhameda Sanduklije iz g. 1192/1778, GHB bibl., sidžil br. 20, str. 33. U ovome prepisu nedostaje završni dio vakufname u kome su navedena imena svjedoka. Na tome prepisu nema nikakvih potvrda.

2. zvanični prepis sarajevskog kadije Mustafa Enis Čokadžizade (Čohadžić) iz g. 1231/1816, GHB bibl., sidžil br. 57, str. 78. Ovaj je prepis potpun i ima dvije starije potvrde.

¹³⁶ *Mevlana* doslovno znači naš gospodin. To je počasna titula za kadije redovno većih a nekad i manjih mjesta, ali ona ne znači *mulla* (molla) u smislu višeg ranga kadija, kako se to kod nas tumačilo i prevodilo. I ovdje vidimo da se ovaj nadimak daje našim kadijama u XV vijeku, a u Bosni je osnovan prvi i jedini mulaluk, Sarajevo, tek. god. 1578, time što je Sarajevski kadija podignut na rang bosanskog mulle.

¹³⁷ U orig. stoji Selac. Ne da se ubicirati. U pljevaljskom kraju ima selo Selac, ali je suviše neznatno i u 16 vijeku. V. F. Bajraktarević u *Spomenik SAN LXXIX*, razr. 2, br. 5, 11, 39, 43, 65 i 82.

¹³⁸ *Fakih* znači učenjak, kasnije poznavalac šeriatskog prava (fikh). Šta upravo znači ovdje ovaj izraz ne znam pouzdano, ali pretpostavljam da bi moglo biti sinonim sa kasnije češćim izrazom *efendi* i da označuje učena ili, bolje, pismena čovjeka.

¹³⁹ *Čehaja* tačnije *kethuda* znači zastupnik vezira, defterdara i drugih dostojanstvenika, kod esnafa cehmajstor, tajnik i dr.

¹⁴⁰ Upada u oči da se mnogi od ovih svjedoka nalaze i među svjedocima druge Isa-begove vakufname.

3. prepis Muhamed Enveri Kadića u njegovom rukopisnom zborniku, GHB bibl. br. 91, sv. I, str. 177. Ovaj je prepis napravljen prema spomenuta dva zvanična prepisa tako da je glavni dio teksta uzet iz prvog, a imena svjedoka iz drugog prepisa. Potvrde su i ovdje izostavljene, a jedno teže mjesto dešifrovano prema shvatanju prepisivača.

Izdanja: S. Kemura, u GZM XXII, 1910, 622—623 s prevodom na str. 623—624. To je izdanje priređeno po spomenutim zvaničnim prepisima, tako da je izmijenjen stariji pravopis dokumenta i izostavljene stare potvrde.

G. Elezović, Turski spomenici. Knj. I, sv. 1, str. 1148—1149. Po gornjem izdanju Kemure, posebnom latinicom i novim prevodom (str. 1145—1148).

Naše je izdanje priređeno po gornjim zvaničnim prepisima (cit. sa S₁ i S₂), ali je uzet u obzir i Kadićev prepis kao i ranija izdanja.

Iznad teksta ove vakfije u prepisu S₂ nalazi se ovaj naslov i sljedeće dvije potvrde:

صورت وقفية

مرحوم و مغفور له بنام اياس بيك ابن عبد الحى متصرف نجاق بوسنه

تعلق نظرى الى هذه الوقفية المعمول بها و انا الفقير اليه عز شانه محمد القاضى بمدينة سراى

بوسنه عنى عنه

هذه فرع الوقفية المعمول بها اخرجت بلا نقصان ولا تغيير عن اصلها و انا الفقير ابراهيم

القسام العسكرى بمدينة سراى المحروسة عنى عنه

Sam tekst vakfije glasi:

الحمد لله كاشف ظلام الظلمة بنور الشريعة المضيئة¹ ومبين الاحكام بالادلة الشريفة² و موضح
الحلال و الحرام³ بالايات العالية السنية و مظهر الاسلام بمحمد سيد البشرية صلى الله عليه و على آله فى
كل بكرة و عشية

اما بعد مضمون وقفية صحيحة شرعية و مكنون وثيقة صريحة مرعية بو دركه امير الامراء
الكرام ذوالقدر و الاحشام بوسنه سانجائنه متصرف اولان آياس بيك⁴ ابن عبد الحى صانه الله تعالى
عن الافات و البغى وقتا كه بو دناى دينه نك فناسنى اذعان و بو مأواى⁵ بليه نك عدم بقاسنى اتقان
ايدوپ دار فرار لا دار قرار . معدومة البقا معروضة الفنا اولوپ اكا اقبال ايدندن⁶ اعراض ايدر لذتى
دانای مصروع اولوركه

¹ U svim prepisima stoji: المظية .

² Tako u oba prepisa; mjesto: بالادلة الشريفة u originalu je vjerovatno stajalo الشريعة .

³ U prepisima S₁ stoji: و موضح الحرام و الحلال .

⁴ U Kemure: اياس بك . Po starijem pravopisu treba اياس بيك kako je u prepisu S₁.

⁵ U oba prepisa i u izdanju Kemure stoji: .أواى .

⁶ U izdanju Kemure ايدندن .

يومى بش آقچه وظيفه تعيين ايلدى²² و ناظر اولانه يومى اوچ آقچه وظيفه تعيين ايلدى و شويله شرط ايلديكى²³ بالاده ذكر اولنان جمله عقاراتك تصرفاتى و وقفك امور و مهياتى و تعمير و ترمياتى وقفك²⁴ ناظر اولانلارك النده و رأى معرفتنده اولوپ جميع امور و مهيات ناظر الى ايله²⁵ صرف و خرج اولانه و دخى²⁶ توليت و نظارتى واقف مومى اليه ما دام حياً كندى نفسنه شرط ايلدى بعده اصلح اولاد عتقاسنه و اكر انلر دخى منقرض اولورسه اقرباسنه الاقرب فالاقرب شرط و تعيين ايلدى انلر دخى قالدقده رأى حاكم الوقته مفوض اوله و وقفك جميع امورى و متولينك²⁷ محاسبهسى وقفنم ناظرنه²⁸ منوط و مربوط و مفوض اولوپ شروط و قيودى رعايت ايدوپ مصارف مذكوره²⁹ به اهتمام ايليه ديوقف و شرط ايلدى. وفقاً صحيحاً شرعياً و حبساً صريحاً مرعياً³⁰ و حكماً³¹ بحيث لا يباع و لا يوهب و لا يورث الى ان يرث الله الارض و من عليها وهو خير الوارثين

جرى ذلك و حر فى اواسط ربيع الاول من شهر سنة اثنى و ثمانين و ثمانائة

شهو—رد الحال

الحاج حسين بن حاجى على
الحاج احمد بن يعقوب المحضر
محمد آغا ابن عبدالله رئيس المحضر
مولانا مصلح الدين الكاتب
على بك ابن عبد الله السباهى
حسين بك ابن عبد الله چاوش
محمد بك ابن عبدالله رأس بوابان دركاه على

²² U prepisu S₂ i u izdanju Kemure stoji: بش آقچه تعيين ايلدى dok je riječ ispuštena.

²³ U izdanju Kemure stoji: شرط ايلديكه.

²⁴ U prepisu S₂ i ranijim izdanjima mjesto وقفك stoji وقفمه.

²⁵ U izdanju Kemure stoji: ناظر اليه.

²⁶ U prepisu S₂ nema دخى.

²⁷ U prepisu S₁ stoji: . و متولك محاسبهسى.

²⁸ U prepisu S₁ stoji: وقفنم ناظرنه ; vjerovatno treba وقفنم ناظرنه ; možda je u originalu stajalo وقفنم ناظرنه.

²⁹ U prepisu S₁ stoji: مصارف مذكوره.

³⁰ U izdanju Kemure riječ مرعياً i sljedeći veznik ispušteni.

³¹ U prepisu S₂ i izdanju Kemure stoji: حكماً ; u izdanju Elezovića: hükmijjen; treba hükmien kako je u prepisu S₁.

Spomenuti naslov i potvrde glase u prevodu:

**Prepis vakfije pokojnog i blagopočivšeg Ajas-bega sina Abdulhajeva,
sandžak-bega bosanskog.**

Zapeo mi je pogled za ovu vakfiju koja je na snazi. Ja sam siromah koji se obraća uzvišenom bogu Muhamed, kadija¹ u gradu Sarajevu,² — neka mu bog oprosti!

Ovo je prepis vakfije koja je na snazi. Prepisana je sa originala, a da nije ništa ispušteno niti izmijenjeno. Ja sam siromah Ibrāhim, vojni kassam³ u zaštićenom gradu Sarajevu,⁴ — neka mu bog oprosti!

Sam tekst vakfije glasi u prevodu:

Neka je svaka hvala Allahu koji je svjetlom sjajnog šeriatu razbio mrak tmine i koji je časnim šeriatskim izvorima izložio božanske propise,⁵ i koji je visokim i uzvišenim kur'anskim ajetima⁶ objasnio što je dopušteno, a što zabranjeno, i koji je uzdigao vrijednost islama sa Muhamedom, prvakom čovječanstva⁷ — neka bog prosipa svoju milost na njega i njegovo potomstvo jutrom i večerom!

A zatim: sadržaj [ove] ispravne i na šeriatu zasnovane vakufname i smisao [ove] jasne i punovažne isprave jest ovo:

Kad je zapovjednik plemenitih zapovjednika ugledni i poštovani upravitelj⁸ bosanskog sandžaka⁹ Ajas-beg sin Abdulhajev,¹⁰ — neka ga svevišnji bog

¹ U orig. stoji el-kādī.

² U orig. stoji Saray Bosna.

³ Arpaski termin kassām označuje sudskog činovnika koji je imao dužnost da rješava ostavinske i ostale poslove vojnih lica.

⁴ U orig. stoji Saray.

⁵ U orig. stoji ahkām.

⁶ Ajeti su pojedine rečenice Kur'ana.

⁷ U prevodu Elezovića stoji ovako: »...osvetljava mrak i koji je čestitim dokazima i svojim uzvišenim izrekama razlučio dopušteno od zabranjenoga i pokazao pravu veru posredstvom Muhameda, gospodara ljudskog roda.«

⁸ U orig. je upotrebljen izraz mutesarraf koji je ovdje kao termin sinonim sa izrazom sandžakbeg.

⁹ To je Elezović preveo ovako: »Plemeniti, moćni i poštovani zapovednik nad zapovednicima, gospodar sandžaka Bosne...« Atribut *plemeniti* ne odnosi se na toga gospodara Bosne nego na zapovjednike kojima je on zapovjednik.

¹⁰ U objavljenim izvorima Ajas-beg se prvi put spominje 26 aprila 1470 g. kada se u Dubrovniku riješilo da se pošalje poslanstvo vojvodi Ajasu u Vrhbosnu (Up. I. Božić, *Hercegovački sandžak-beg Ajaz* u *Zborniku Filozofskog fakulteta univerziteta u Beogradu*, knj. I, 1948, str. 64) a njegov prethodnik Isa-beg Ishaković spominje se posljednji put kao sandžakbeg u Vrhbosni još 20 februara 1470 g. (Č. Truhelka, *n. d.* str. 199; Božić *n. m.* str. 64) pa je prema tome Ajas-beg postao bosanski sandžak negdje u tom međuvremenu. Gdje je bio i šta je radio dotle ne znamo.

Daljnju vijest o Ajas-begu imamo 26 jula 1470 g. (Up. Miklošić *Monumenta* str. 511—512; Truhelka *n. d.* 31—32). Ajas-beg je ostao u Bosni kao sandžakbeg sve do 9 januara 1475 g. Truhelka mu je našao spomen u dubrovačkim zapisima u svakoj godini od 1470—1475 i kaže da se nalazio u časti bosanskog sandžakbega još i u avgustu 1475 g. (Up. Truhelka *n. d.* str. 201). Božić je utvrdio da su u drugoj polovini 1475 g. izvršene veće promjene među sandžacima. Za sandžaka u Vrhbosni postavljen je Bali-beg Malkočević, a za hercegovačkog sandžaka Paša Jigit-beg (*n. m.* str. 64). Te promjene su morale biti izvršene prije 31 oktobra 1475 g., jer se toga dana spominje Bali-beg Malkočević kao »szanzachus Verchbossanie« (Truhelka *n. d.* 203). Od tada nam se gubi trag Ajas-begu sve do dana legalizovanja ove njegove vakufname. Tada se on

sačuva od nesreće i nasilja!¹¹ — spoznao da je ovaj ništavni svijet prolazan i kad se uvjerio da ovaj svijet — stjecište nevolja — nije vječan,¹² da je to kuća iz koje valja umaći, a ne dom u kome će se stalno boraviti; da ovaj svijet nije trajan nego da je izložen propasti; da on okreće leđa onome ko za njim teži;¹³ da je onaj koji je spoznao njegovu slast shrvan.¹⁴

»Ovdje [na ovome svijetu] ni jedan božji poslanik i pored svog poslanstva, — nije vječno ostao.

Isto tako ni jedan silnik i pored sve svoje sile, — nije vječno ostao.«

[Kad je sve to spoznao] on je u sjednici gdje se sudi po časnom peygamberovom (prorokovom) šeriatu i uzvišenom i odabranom muslimanskom skupu na sljedeći način svojevolumno izjavio i pozivajući se na svoju plemenitu dušu očitovao jezikom koji je tumač njegovih misli i lično i samostalno, bez svog komornika¹⁵ i tumača,¹⁶ stavio do znanja da je on u stanju u kome mu je zakonom dopušteno svako raspolaganje¹⁷ i u kome mu zakon priznaje svako poklanjanje, — uvakufio punova-

lično pojavio na šeriatskom sudu u Sarajevu i bez svog komornika i tumača očitovao svoju volju izraženu u ovoj vakufnami koja je napisana negdje između 23 juna i 2 jula 1477. U ovoj vakufnami se izričito kaže da je Ajas-beg mutesarif bosanskog sandžaka. Prema tome on je negdje prije datuma koji nosi njegova vakufnama opet bio vraćen na položaj bosanskog sandžakbega. To je moglo biti odmah poslije 10 decembra 1476 g. kada se na tome položaju posljednji put spominje Bali-beg Malkočević (Truhelka n. d. 201—202) i ostati na tome položaju skoro sve do 27 septembra 1477 g. kada se u Vrhbosni spominje novi sandžakbeg Sulejman (Up. GZM 1913, 399). Ajas-beg se sada opet gubi trag sve do 2 oktobra 1478 god. kada se u Dubrovniku zna da Ajas-beg dolazi za hercegovačkog sandžaka, a njegov prethodnik Sulejman-beg spominje se posljednji put na Bosni 14 jula 1478 g. Ajas-beg se spominje na položaju hercegovačkog sandžakbega i 21 aprila 1480 g. (Božić, n. d. str. 65), ali već početkom juna (tačno između 31 maja i 9 juna) te godine nalazimo na tome položaju opet Pašajigit-bega (v. *Prilozi za orijent. filologiju* I, str. 183a) dok je Ajas-beg bio premješten za sandžaka čustendiliskoga što se vidi iz jednog fermansultana Mehmeda II, koji je datiran između 31 maja i 9 juna 1480 (v. Elezović, n. d. str. 184—5). Božić je dalje utvrdio da su godinu dana kasnije opet izvršene promjene među sandžacima. Ajas-beg je opet vraćen na Hercegovinu a Pašajigit-beg je bio smijenjen prije 16 jula 1481 g. Nekako u to vrijeme, valjda poslije osvojenja Novoga, a svakako prije 28 januara 1482 g. Ajas-beg je postao paša i dignut sa Hercegovine prije 20 oktobra 1483 god. kada se spominje Mustaj-beg kao novi sandžak u Hercegovini. Možda već tada, a svakako prije 20 juna 1484 g. Ajas-beg se opet spominje kao bosanski sandžak. Tada mu se gubi svaki trag. Truhelka je našao da je umro prije 10 januara 1486 g., jer se toga dana spominje kao pokojni. Ali budući da mi već 16 aprila 1485 g. nalazimo u Bosni novog sandžaka Sulejman-bega, držim da je Ajas-beg već tada bio mrtav. Vidi još Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive*, Sarajevo 1911, Sidžil-i osmani I, 446, Muvekit, *Tarihi diyari Bosna* (rukopis), I, 77; Ivan Božić u *Zborniku Filozofskog fakulteta beogradskog univerziteta*. Knj. I, 1948, 63—84. Bašagić, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*. Zagreb 1931, str. 7—8.

¹¹ Elezović kaže: »... Čuvaj ga višnji Bože oda zla, besa i oholosti!« U orig. su upotrebljene riječi el-âfât i el-bagj (a ne el-begi kako čita Elezović — str. 1149 r. 1); el-âfât pl. od âfet^{un} znači nevolje, nesreće pa i zlo, ali *bagy* ne znači ni bes ni oholost, nego nasilje i sl.

¹² To u prevodu Elezovića glasi: »... kad je shvatio prolaznost ovoga sveta i kad je sasvim bez dvoumice shvatio da je kuća zla privremena...«

¹³ U prevodu Elezovića stoji ovako: »... i koji nije trajan nego podložan kvaru, odvraća lice svoje od onoga koji ga smatra srećom...«

¹⁴ To je Elezović preveo ovako: »...sladost mu se preobrati u padavicu (?) tako da ni jedan prorok...«

¹⁵ U orig. stoji hâdžib što znači komornik, možda odgovara turskom izrazu čehaja.

¹⁶ U orig. stoji terdžumân.

¹⁷ U orig. stoji tesarrufât.

žnim vakufljenjem i zavještao izričitim zavještanjem svoja sljedeća nekretna dobra¹⁸ koja su njegovo puno pravo¹⁹ i bezprijeporna svojina, a koju on drži u svojoj ruci i raspolaganju²⁰ na osnovu šerijatskih isprava.²¹

Od tih (dobara) on je na prvom redu zavještao svoje kupatilo²² u varoši²³ Sarajevu³ i svoju donju kuću i dućane što su pred njom,²⁴ i svoje dućane u mahali koja nosi njegovo ime²⁵ kao uopšte sve nekretnine i dućane spomenutog zakladnika koji se nalazi u varoši²³ Sarajevu²⁶ a kojima nije potrebno navoditi granice i bliže ih označavati.

Dalje je [zavještao] svoje kupatilo,²⁷ dućane i vrt²⁸ koji se nalaze u selu Visokom.²⁹ Budući da su i oni poznati po imenu spomenutog zakladnika i kao njegovi³⁰ stoga ni njima nije potrebno navoditi granice. Sve je on to kao zadužbinu (vakuf) predao upravitelju³¹ [svoga vakufa].

Od njihovih prihoda odredio je: po pet aspri (akče) dnevno onome ko bude imam njegove džamije³² koju je podigao u spomenutoj varoši Sarajevu, a po pet aspri dnevno onome ko bude učitelj³³ u školi³⁴ koju je podigao u blizini spomenute džamije; po dvije i pol aspre dnevno onome ko bude mujezin u spomenutoj džamiji; po pola aspre [dnevno] za rasvjetu i prostirku spomenute džamije; tri aspre

¹⁸ U orig. stoji 'akârât pl. od 'akâr, up. nap. na str. .

¹⁹ U orig. stoji mulk.

²⁰ U orig. stoji tesarruf.

²¹ U prevodu Elezovića ovaj pasus glasi: »I tako, na izloženi način u časnom, Prorokovom zasjedanju šerijatskom i pred uzvišenim skupom Mustafinskim, od svoje volje i lično izjasni se i izjavi, i posvedoči stvar jezikom jasno, nezavisno, i bez posrednika i tumača, lično svojom osobom pokaza: svoju zakonitu sopstvenost i ono što mu pripada, a što je dopušteno, svoje neosporno pravo i nesumnjivo nekretno dobro koje pritežava i u svojoj ruci drži na osnovu šerijatskih isprava. Niže označena nekretna dobra kao zadužbinu uvakufi i jasno sveza, od koji su dobra i to:«

²² U orig. stoji hammam. Za Ajas-begov hammam up. H. Kreševljaković, *Hamami (javna kupatila) u Bosni i Hercegovini*, Beograd, 1937 str. 50—53.

²³ U orig. upotrebljen izraz k a s a b a.

²⁴ U originalu to mjesto glasi: *Saray kasabasinda olan hamam ve beyti suflasini* (a ne *suflisini* kako čita Elezović) *ve önünde olan dükanlari*...« U prevodu Elezovića stoji: »...i njegovu nisku kuću i dućane koji su pred hamamom...«

²⁵ Ajas-begova mahala prostirala se oko njegove džamije koja je stajala ondje gdje je danas hotel Central, ranije Ajas-begov dvor. U toj mahali formirala se i prva sabljarska čaršija u Sarajevu, koja se prostirala sve do iznad današnje Gradske štedionice, odnosno Komunalne banke.

²⁶ Prevod Elezovića glasi: »...i sve dućane i druge zgrade koje donose prihod u mahali koja se po njegovu imenu zove kao i uopšte sve dućane u celom Sarajevu, i koja su dobra svojina spomenutog zaveštača.«

²⁷ U orig. stoji *hamam*; up. H. Kreševljaković op. cit. 50—53; Isti, *Visoko*, Sarajevo 1934, str. 20—21 i ovdje nap. 20.

²⁸ U orig. stoji *bustân*, a Elezović kaže: »...dućane i vrtove« mjesto: dućane i vrt.

²⁹ U orig. stoji *karye-i Visoka*. Iz ovog se jasno vidi da su današnje Visoko podigli Turci. Ono je svoje ime dobilo po starom kraljevskom gradu Visoki, koga su Turci zapustili kao i staro podgrađe Podvisoki u neposrednoj blizini današnjeg Visokog. Novo se naselje brzo razvijalo. G. 1477 ono je eto selo, a već 1526 naziva se kasabom.

³⁰ Elezović prevodi: »...a pri tom njemu pripadaju.«

³¹ U orig. stoji *mutevelli*.

³² U orig. je svugdje upotrebljen izraz *mesdžid* što znači mala džamija u kojoj nema minbera a (najčešće) ni munare i u kojoj se ne klanja džum'a ni bajrami. Taj Ajasbegov *mesdžid* stajao je ondje gdje je danas hotel Central.

³³ U orig. upotrebljen izraz *mu'allim*.

³⁴ U orig. upotrebljen izraz *mu'allim hâne* (od ar. *mu'allim učitelj* i t. *hâne kuća*).

dnevno za potrebne popravke spomenute džamije, škole³⁵ kao i mosta, koji je podigao na rijeci Bosni.³⁶ Onome ko će biti upravitelj njegovih zadužbina odredio je pet aspri dnevne plate,³⁷ a onome ko bude nadzornik³⁸ odredio je po tri aspre [dnevno].

Prilikom zavještanja postavio je uslov ovako:

»Neka uprava³⁹ nad svim gore označenim nekretninama kao i svi poslovi i potrebe vakufa, i svi popravci i opravci budu u rukama onoga koji bude nadziratelj³⁸ moga vakufa i neka se sve radi onako kako on bude znao i umio. Svi poslovi i potrebe neka se podmiruju rukom nazirovom.«⁴⁰

Spomenuti zakladnik postavio je kao uslov još i to da upravu i nadzor nad svojim vakufom zadržava doživotno lično za sebe. Dalje, postavio je uslov i odredio da iza njegove smrti [te dužnosti pripadaju] najčestitijim od djece njegovih oslobođenih robova.⁴¹ A ako i oni izumru onda [to pripada] najbližim njegovim rođacima od najbližeg pa dalje, [po stepenu srodstva].⁴² A ako i oni izumru, neka se [izbor upravitelja i nadziratelja] prepusti odluci kadije toga vremena.⁴³

Dalje je postavio uslov:

»Neka svi poslovi vakufa i obračuni mutevelije budu ovisni, vezani i prepušteni odobrenju nadziratelja moga vakufa,⁴⁴ neka on pazi na uslove i ograničenja⁴⁵ i neka se marljivo stara za spomenute izdatke [da se troše u namijenjene svrhe].«

Tako je uvakufio i postavio uslove ispravnim i na šeriatu zasnovanim vakufljenjem i izričitim zavještanjem koje se ima poštovati tako da se to ne može ni prodati, ni pokloniti ni naslijediti⁴⁶ sve dok »bog ne ostane jedini gospodar zemlje i svega što je na njoj. On je najbolji nasljednik.«⁴⁷

³⁵ Sada u orig. upotrebljen izraz *mekteb*.

³⁶ U orig. stoji *Bosna*. Danas se ne zna gdje je bio taj Ajas-begov most na rijeci Bosni, ali svakako nije stajao daleko od današnjeg mosta na istoj rijeci u Visokom, na raskrsnici više puteva.

³⁷ U orig. upotrebljen izraz *vazifa*;

³⁸ U orig. upotrebljen izraz *nâzir*

³⁹ U orig. upotrebljen izraz *tesarruf* koji ovdje znači *uprava, raspolaganje*.

⁴⁰ U prevodu Elezovića stoji: »Svi materijalni izdatci da se čine rukom nazirovom.«

⁴¹ Ovo upućuje da tada ni jedan Ajas-begov oslobođeni rob nije bio na životu. U orig. je upotrebljen izraz *utekâ*, pl. od *atik* oslobođeni rob.

⁴² U prevodu Elezovića stoji: »...Ako se i oni istroše, uslovio je i propisao te položaje srođnicima njihovim po stepenu srodstva.« (str. 1147 redak 61–63).

Iz ovoga se da zaključiti kao da je Ajas-beg umro bez svoje djece i da je imao neke rođake, koje je zapostavio u pravu upravljanja njegovim zadužbinama pred djecom svojih oslobođenih robova. Ajas-begovi rođaci su se godine 1490 pojavili kao njegovi baštinici u jednoj tražbini. Up. Č. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici* str. 345.

⁴³ U prevodu Elezovića stoji ovako: »A kad i njih više ne bude ostalo, neka bude prepušteno odluci gospodarom koji bude u tome vremenu sudio.« A u napomeni upućuje da se pod tim »gospodarom« može misliti i na kadiju.

⁴⁴ Elezović to prevodi ovako: »Propisao je i prepustio da mutevelijini računi idu na pregled »naziru moje zadužbine.««

⁴⁵ U orig. stoji: *šurūt ve kuyūdi*.

⁴⁶ Elezović kaže: »Tako je uslovio stvorivši istinitu, zakonitu zadužbinu i učinivši je sudskim putem nekretnom, jasnom u smislu da nemože biti predmet ni kupovine ni prodaje.«

⁴⁷ Kur'an XV, 23, XXI, 89, XXVI 58.

To se dogodilo i napisalo sredinom mjeseca⁴⁸ rebī'ul-evvela osam stotina osamdeset i druge godine.⁴⁹

Svjedoci čina:

Hadži Husein sin Hadži Alije;
 Hadži Ahmed, sin Jakubov, sudski pozivar (muhzir);
 Mehmed-aga, sin. Abdullahov, starješina muhzira;
 Mevlana Muslihuddin, pisar;
 Ali-beg, sin Abdullahov, spahija;
 Husejn-beg, sin Abdullahov, čauš;
 Mehmed-beg, sin Abdullahov, kapidži-baša Visoke Porte.

RÉSUMÉ:

LES DEUX PLUS ANCIENS »VAKOUFNAMÉS« EN BOSNIE.

En Bosnie il a été conservé un nombre relativement très petit d'originaux de documents turcs, en particulier de »vakoufnamés« [titres de propriété de fondation pieuse]. C'est ainsi que du XV et du XVI siècles nous ne possédons qu'une vingtaine d'originaux respectivement de copies de vakoufnamés.

Les vakoufnamés et autres documents relatifs au vakouf ont comme source de la science historique une très grande importance. Ils constituent des matériaux pour l'histoire des villes, et des agglomérations d'habitants en général, pour la topographie historique, et en particulier pour l'histoire culturelle et économique. Ces documents nous renseignent sur le système de fondations des villes [varoši], sur les points de concentration de gens de métiers divers, sur la structure interne de la société dans les conditions du régime féodal ottomano-turc, sur les conditions économiques et le standard de vie des différentes classes sociales, sur la valeur [pouvoir d'achat] de l'argent, la nature des différents impôts, le niveau des fermages et louages, comme aussi sur le développement des institutions scolaires, scientifiques et religieuses et de celles d'assistance sociale.

C'est pourquoi il convient d'entreprendre la publication systématique et l'examen de ces documents. C'est ce qu'entend faire l'auteur qui dans ce numéro nous a présenté les deux plus anciens vakoufnamés en Bosnie, à savoir:

1) Le vakoufnamé de Isa bey, fils de Ishak bey, duc turc des régions appelées Occidentales [1439—1462] et second sandjak-bey du sandjak de Bosnie [1464—1470], — relatif à ses fondations pieuses à Sarajevo en l'an 1462, par lesquelles Isa bey a dans la Vrhbosna jeté les fondements du présent Sarajevo. Son vakoufnamé, en vertu duquel Isa bey créa le couvent de Derviches [zavije], le pont sur la Milyatska, le caravane-sérail, Faqueduc etc., représente pour le moment le plus ancien document conservé en Bosnie et la principale source d'information sur l'origine de la ville de

⁴⁸ Prevod Elezovića glasi: »Tako je bilo i napisalo se u sredini od meseca...«

Pod izrazom »u sredini« Elezović misli na aritmetičku sredinu dotičnog mjeseca, pa je stoga u zaglavlju svoga izdanja ove vakufname stavio datum ovako: 27. VI. 1477 (sredinom rebī-ul-evvela 882) sve u duhu svoga pogrešnog shvatanja da izraz evasit znači samo sredinu mjeseca odnosno 15 dan u mjesecu.

⁴⁹ = 23. VI.—2. VII. 1477 g.

Sarajevo. Cet important document ne nous a pas été conservé en l'original mais seulement en des copies relativement récentes qui datent du XIX siècle. Il a déjà été publié antérieurement par Gl. Elezović dans *Glasnik skopskog naučnog društva* [le Messenger de la société scientifique de Skoplje] I, 1929, 170—176 sur la base d'une copie assez récente et défectueuse [de l'an 1885], comportant un très grand nombre de fautes de toutes sortes. Ici ce document est donné conforme à la copie officielle qui se trouve dans le registre [sigill] du tribunal de cadî [cadilouk] de Sarajevo, de l'an 1254 [1838 de notre ère], et qui est beaucoup plus complète et en général bien meilleure que la copie de Skoplje, quoiqu'elle non plus ne soit pas irrépréhensible. Notre publication tient compte de celle déjà mentionnée comme aussi d'une traduction officielle en turc. Outre la critique du texte, nous avons donné une nouvelle traduction de ce vakoufnamé accompagné de notes et d'indispensables explications de nature historico-topographique.

2) Le vakoufnamé du sandjak bey de Bosnie Ayasbey, fils de Abdoulhay, de l'an 1477 — relatif à ses fondations pieuses à Sarajevo (mosquée, école et bain) et à Visoko (pont sur le fleuve Bosna et bain). Ce document est particulièrement important pour l'étude du développement ultérieur de Sarajevo. Lui aussi a été conservé seulement dans deux copies officielles récentes des registres du cadilouk de Sarajevo de l'an 1192 (1778) et 1231 (1816), et publié d'abord par Kemura dans *Glasnik Zemaljskog muzeja* [Messenger du musée National et ensuite], XXII, 1910, 622—623 d'après cette première publication, par Gliša Elezović dans *Tarski spomenici* [Monuments turcs] Beograd 1940, knj. I, sv. 1, str. 1148—1149] en une translittération latine particulière et avec une traduction personnelle. Notre publication est préparée d'après les copies officielles susmentionnées, mais prend en considération également des publications antérieures. Nous avons en outre donné une nouvelle traduction, accompagnée de remarques.